

ประวัติของละครชาตรีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สภาพทั่วไปของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ก่อนที่จะกล่าวถึงประวัติและที่มาของคณะละครชาตรี ใครจะขอกล่าวถึงความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบันเพื่อเป็นภูมิหลังในการกล่าวถึงละครชาตรีในจังหวัดนี้ต่อไป

ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 2,547.6 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 1,608,981 ไร่ ตั้งอยู่ในพื้นที่ภาคกลางของประเทศ บริเวณที่ลุ่มภาคกลางประมาณละติจูดที่ 14 องศาเหนือ ลองจิจูดที่ 101 องศาตะวันออก อยู่ห่างจากกรุงเทพฯไปทางทิศเหนือประมาณ 75 กิโลเมตรโดยมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ เขตอำเภอบ้านแพรก อำเภอมหาราช ติดต่อกับจังหวัดอ่างทอง และลพบุรี

ทิศตะวันออก เขตอำเภอท่าเรือ อำเภอภาชี อำเภออุทัย และอำเภอวังน้อยติดต่อกับจังหวัดสระบุรี

ทิศตะวันตก เขตอำเภอผักไห่ อำเภอบางซ้าย ติดต่อกับจังหวัดสุพรรณบุรี

ทิศใต้ เขตอำเภอลาดบัวหลวง อำเภอบางไทร และอำเภอบางปะอิน ติดต่อกับจังหวัดนครปฐม ปทุมธานี และนนทบุรี¹

ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพภูมิศาสตร์ โดยทั่วไปของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นอกจากจะเป็นที่ลุ่ม และทุ่งนาแล้ว จังหวัดพระนครศรีอยุธยายังมีสภาพภูมิประเทศเป็นเกาะใหญ่หลายเกาะ ซึ่งเกิดจากการไหลผ่านของแม่น้ำสายต่าง ๆ ที่ไหลประดังลงมาจากทางทิศเหนือมายังบริเวณที่ราบแห่งนี้แล้วไหลลงสู่อ่าวไทยทางทิศใต้ ทำให้บริเวณที่ราบแห่งนี้เกิดเป็นแม่น้ำสายต่าง ๆ ไหลแบบวกวนเปลี่ยนเส้นทางอยู่เรื่อย ๆ พื้นดินจึงถูกน้ำเซาะเป็นแนวโค้งไปมา และไหลมาประจบกันกลายเป็นสาหร่ายน้ำเตียวกัน จากสาเหตุการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำนี้ จึงทำให้เกิดเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำลำธาร เกิดเป็นเกาะแก่งและแหลม (โค้ง) ขึ้น

ดังนั้น ลักษณะที่ตั้งของจังหวัดจึงมีลักษณะที่เรียกว่า ที่ราบลุ่มแม่น้ำแบบ Delta ประชาชนในจังหวัดได้อาศัยประกอบอาชีพอยู่ตามริมแม่น้ำ และตามเกาะต่าง ๆ เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก น้ำจะท่วมปกคลุมเกือบทั่วพื้นที่ ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ของจังหวัดอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยประมาณ 3.50 เมตร² เท่านั้น

¹ สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระนครศรีอยุธยา

(กรุงเทพมหานคร:บริษัทพิชการพิมพ์ จำกัด ,2536), หน้า 1.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

การปกครองและประชากร

การปกครอง แบ่งเขตการปกครอง ออกเป็น 16 อำเภอ 207 ตำบล 1,493 หมู่บ้าน เทศบาล 3 แห่ง สุขาภิบาล 22 แห่ง และองค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง

จำนวนประชากร ตามหลักฐานของสำนักงานทะเบียนราษฎร กรมการปกครองเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2536 มีจำนวนทั้งสิ้น 691,563 คน เป็นชาย 339,220 คน หญิง 352,343 คน อัตราการเพิ่มของประชากร = 2.90 อัตราการเกิด = 1.09 และอัตราการตาย = 0.45 อัตราความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 271 คน หรือประมาณ 48 ครัวเรือน/พื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร³

สภาพเศรษฐกิจ

ประชากรของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประมาณร้อยละ 70 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม รองลงมาได้แก่ อาชีพรับจ้างทั่วไป และอาชีพค้าขาย จากการสำรวจข้อมูลของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. 2531 ปรากฏว่า รายได้เฉลี่ยของประชากรทุกสาขาอาชีพในจังหวัด 17,967 บาท /คน/ปี ซึ่งยังต่ำกว่าเกณฑ์เฉลี่ยของภาคกลาง (24,412 บาท/คน/ปี) และของประเทศ (27,632 บาท/คน/ปี) สำหรับเกษตรกร มีรายได้เฉลี่ย/หัว/ปี 5,568 บาท

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

ปัจจุบันมีการขยายตัว ด้านอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วมาก โดยมีโรงงาน อุตสาหกรรมที่ได้รับอนุญาตแล้ว 599 โรง (ข้อมูลเดือนพฤษภาคม 2536) มีเงินลงทุนจดทะเบียนทั้งสิ้น 34,116 ล้านบาท และมีคนงานรวม 47,044 คน นอกจากนี้ การอุตสาหกรรมในครัวเรือน ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้เป็นแหล่งวัฒนธรรมของท้องถิ่นได้แก่ การทำมีดอรัญญิก ที่อำเภอนครหลวง การจักสานไม้ไผ่ และหวาย ที่อำเภอบ้านแพรง การทำงอบ ที่อำเภอบางปะหัน การสานปลาตะเพียนในบึง การทำหัวโขน การแกะสลักไม้ ที่อำเภอพระนครศรีอยุธยา การทอเสื่อและพรมเช็ดเท้า ด้วยผ้า ที่อำเภอวังน้อย อำเภออุทัย และอำเภอบางปะอิน⁴ การขยายตัวทางเศรษฐกิจนี้ มีผลกระทบต่อ การสืบทอดการแสดงละครชาตรีเป็นอย่างมาก เพราะเยาวชนรุ่นต่อ ๆ มา เมื่อมีการศึกษา จึงมักจะเข้าทำงานตามโรงงานมากกว่าที่จะ ประกอบอาชีพการแสดงตามบรรพบุรุษ ละครชาตรีบางคณะขาดคนสืบทอด จึงต้องเลิกการแสดงไป

การคมนาคม

1. การคมนาคมทางบก มีทางหลวงแผ่นดินสายประธาน 2 สาย สายรอง 3 สาย ทางหลวงจังหวัด 25 สาย และมีทางหลวงท้องถิ่น ทางหลวงชนบท เชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้าน ตำบลต่าง ๆ ครอบคลุมทุกพื้นที่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

2. การคมนาคมทางรถไฟ มีขบวนรถไฟสายเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือผ่านทุกวันโดยมีต้นทางจากกรุงเทพผ่านพื้นที่อำเภอบางปะอิน อำเภอนครหลวง อำเภอกาชีและอำเภอท่าเรือ

3. การคมนาคมทางน้ำ ส่วนใหญ่ใช้เป็นเส้นทางขนส่งผลผลิตพืชไร่ โดยเฉพาะแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำป่าสัก

การคมนาคมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน มีความสะดวกสบายมากกว่าอยุธยาสมัยก่อน โดยเฉพาะการคมนาคมทางบก มีการตัดถนนหลายสายภายในจังหวัดฯ เชื่อมต่อไปสู่ท้องที่ตามชนบทและจังหวัดใกล้เคียงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยเสริมให้การประกอบอาชีพทุกอาชีพได้รับความสะดวกสบาย ในการเดินทางไปตามสถานที่ต่าง ๆ ทั้งที่อยู่ในท้องถิ่น และจังหวัดใกล้เคียงมากขึ้นกว่าเดิม

สถานที่สำคัญของชุมชน

เนื่องจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นเมืองประวัติศาสตร์ พื้นที่ของจังหวัดส่วนหนึ่งจะเป็นเขตพระราชฐานวังเก่าและเป็นกลุ่มโบราณสถานสำคัญ ๆ ซึ่งส่วนมากเป็นวัดวาอารามต่าง ๆ เช่น วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดพระราม วิหารพระมงคลบพิตร วัดไชยวัฒนาราม วัดอโยธยา ปราสาทนครหลวง วัดพนัญเชิงวรวิหาร ฯลฯ วัดที่เป็นกลุ่มโบราณสถานที่อยู่ทั้งในตัวเมืองและรอบ ๆ ตัวเมืองที่สำคัญ ๆ เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะประชาชนที่อยู่ในท้องถิ่น จะให้ความเคารพ และเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์จึงมีการขนานศาลกล่าวและมีการจัดหาละครมาแสดงกับถวายสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีศาลเจ้าต่าง ๆ มากมาย เช่น ศาลเจ้าแม่สร้อยดอกหมาก ศาลเจ้าแม่กวนอิม ศาลเจ้าแม่ตันจันท์ ศาลเจ้าแม่ทับทิม ฯลฯ ซึ่งเป็นที่นับถือทั่วไปทั้งคนไทยและคนจีน ศาลเจ้าเหล่านี้ จึงเป็นแหล่งที่หาละครชาตรีมาแสดงกับนเป็นประจำ

การอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรม

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้มีการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมโดยมีหน่วยงาน เพื่อสนับสนุนเรื่องของการอนุรักษ์และเผยแพร่งานศิลปวัฒนธรรม 4 แห่ง คือ

1. ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งอยู่ที่ สถาบันราชภัฏ พระนครศรีอยุธยา

2. ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอเสนา ตั้งอยู่ที่ โรงเรียนเสนา"เสนาประสิทธิ์"

3. ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอท่าเรือ ตั้งอยู่ที่ โรงเรียนท่าเรือ"นิตยานุกูล"

4. ศูนย์วัฒนธรรมอำเภอบางปะอิน ตั้งอยู่ที่ โรงเรียนบางปะอิน

"ราชานุเคราะห์ 1"

ศูนย์ฯ ทั้ง 4 แห่งนี้มีหน้าที่จัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน มุ่งหวังที่จะให้การละเล่นพื้นบ้านให้ประโยชน์ทางการศึกษาสังคม และเศรษฐกิจ ศูนย์ เหล่านี้ ทำงานประสานแผนงานให้สอดคล้องกับนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ แต่จากการศึกษากิจกรรมของศูนย์เหล่านี้พบว่า มีความสนใจใน การอนุรักษ์ละครชาตรีรวมอยู่ด้วย

มหรสพ

การละเล่นของพื้นบ้านที่นำมาเล่นเป็นมหรสพ เพื่อแสดงฉลองในจังหวัด พระนครศรีอยุธยาที่พบในปัจจุบัน ได้แก่ ลิเก ลำตัด เพลงเรือ วงมโหรีปี่พาทย์ และละครชาตรี สำหรับการเล่นเพลงเรือ มีแสดงน้อยมาก เพราะผู้แสดงมีอายุมาก แล้วและมีได้แสดงเป็นอาชีพ ส่วนละครชาตรีจะพบว่านำมาเล่นเป็นมหรสพ เฉพาะใน บ้านท้องถิ่นชนบท ตามวัด และศาลเจ้าเท่านั้น

งานประเพณี

งานประเพณีของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน จะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเพณีดั้งเดิม และประเพณีฟื้นฟู สำหรับประเภทประเพณีดั้งเดิม ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ แข่งเรือ ลอยกระทง ส่วนประเพณีฟื้นฟูที่จัดขึ้นมาใหม่เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่นเพื่อการประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการท่องเที่ยว ได้แก่ งานศิลปาชีพบางไทร และงานสมเด็จพระเจ้าอู่ทอง

ในงานประเพณีเหล่านี้มีการสาธิต และการจำหน่ายสินค้าของท้องถิ่นและสินค้าที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมในท้องถิ่น การแสดงนิทรรศการทางวิชาการ การแสดงแสงเสียงเกี่ยวกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของโบราณสถาน การจัดกระบวนแห่ทางวัฒนธรรม การแข่งเรือ และการละเล่นพื้นบ้าน ได้แก่ โขน (จากกรมศิลปากร) ลิเก เพลงเรือ ลำตัด

แต่การจัดงานประเพณีในแต่ละครั้ง ไม่พบการแสดงละครชาตรี มาร่วมแสดงเป็นมหรสพสมโภช ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้จัดงานไม่เข้าใจ มองไม่เห็นความสำคัญหรือเห็นว่าละครชาตรีใช้เฉพาะกับบ่น จึงไม่นำมาเล่นฉลองเป็นมหรสพสมโภช ทำให้การแสดงละครชาตรีถูกจำกัดการแสดงให้เป็นเพียงละครกับบ่น ซึ่งตามความเชื่อของคนบางกลุ่มละครชาตรีก็นับวันจะหาดูได้ยากหากไม่ช่วยกันอนุรักษ์ไว้ก็อาจนำไปสู่การสูญสิ้นยุคสมัยของละครชาตรี ที่เป็นศิลปการแสดงพื้นบ้านของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่โบราณคงหมดไปอย่างน่าเสียดาย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบันได้รับการประกาศยกย่องให้เป็นมรดกโลก ทางวัฒนธรรมจากการประชุมคณะกรรมการบริหารมรดกโลก ณ กรุงคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย เมื่อวันที่ 9-13 ธันวาคม พ.ศ. 2534⁵ ประชาชนในจังหวัดฯ มี

⁵ กรมศิลปากร. มรดกโลก. (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฉลองรัตน์, 2535), หน้า 2.

ความตื่นตัวกันมากในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ดังนั้นละครชาตรี อาจเป็นส่วนหนึ่งที่จะได้รับการฟื้นฟู ในฐานะที่เป็นการเล่นพื้นบ้านของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่สืบทอดมาแต่โบราณ

ดังได้กล่าวถึงสภาพทั่วไปของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาแล้ว ก็จะขอนำเข้าสู่เรื่องราวความเป็นมาของละครชาตรีที่ปรากฏโดยเฉพาะในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาต่อไป

ประวัติละครชาตรีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ละครชาตรีที่แสดงอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันนี้ประวัติที่ค่อนข้างคลุมเครือ เพราะขาดเอกสารหลักฐานที่ชัดเจน ทั้งนี้คงเป็นเพราะศิลปินไม่ใช้บุคคลที่นิยมบันทึกและนักวิชาการในอดีตคงเห็นว่าไม่ใช่เรื่องสำคัญอีกทั้งคนทั่วไปก็ดูเหมือนจะเพิกเฉยต่อความเป็นอาชีวะแต่กันรำกั้นตั้งนั้นการสืบสายเรื่องราวทางประวัติความเป็นมาของละครชาตรี ในที่นี้จึงทำโดยอาศัยการสัมภาษณ์ศิลปินอาวุโส และผู้ทรงคุณวุฒิเป็นหลัก

ละครชาตรี มีแสดงอยู่ในอยุธยาตลอดมาประมาณ 80 ปีที่ผ่านมามีคณะละครแสดงกันอยู่หลายคณะ มีทั้งคณะที่แสดงละครนอก และคณะที่แสดงละครชาตรี พวกที่แสดงละครชาตรี ส่วนใหญ่เป็นพวกชาวนอก คือ พวกละครที่มาจากภาคใต้จากนครศรีธรรมราช และเป็นต้นตระกูลสืบทอดเชื้อสายละครชาตรี ที่แสดงอยู่ในอยุธยาจนถึงปัจจุบัน

คณะละครดังกล่าว อาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มริมหน้าบริเวณคลองทรายหน้าวัดสามวิหาร และตลาดท่านบรอก (คือหัวรอในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นย่านใจกลางเมืองเป็นที่ชุมชนในขณะนั้นพวกละครเหล่านั้นส่วนใหญ่มีเรือเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นพาหนะ

ไปแสดงในที่ต่างๆ^๑ เรือที่อาศัย ได้แก่ เรือสำปั้นสวน เรือเปิด เรือข้างกระดาน นอกจากนี้จะมีบางพวกอาศัยอยู่บนบกบริเวณนั้นเอง บ้านและเรือของพวกเขาละครชาตรีมีของค้ำประกันแสดงแขวนอยู่^๗ ในที่เห็นได้ชัดเจนเป็นสัญลักษณ์

ประชาชนในท้องถิ่นนิยมใช้ละครชาตรีเป็นละครแก้บน และใช้ละครชาตรีเป็นมหรสพฉลองกันทั่วไปในสมัยก่อนจนกลายเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของท้องถิ่น จึงทำให้ผู้แสดงละครชาตรี มีโอกาสแสดงถวายหน้าพระที่นั่งในสมัยรัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2454-2468 เล่ากันว่าทุกครั้งที่พระองค์เสด็จประพาสจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จะเสด็จไปประทับที่ตำหนักสะพานเกลือ* และทรงมีรับสั่งให้หาละครชาตรีเข้าไปแสดงถวาย^๘

6 สัมภาษณ์, นายเฉลียว ยังประดิษฐ์, ผู้แสดงลิเกและละคร วันที่ 22 กรกฎาคม 2535.

7 สัมภาษณ์, นางทองหล่อ เสถียรอรุณ, ผู้แสดงละครชาตรี วันที่ 28 สิงหาคม 2535.

* ตำหนักสะพานเกลือ มีลักษณะเป็นเรือนปั้นหยา เป็นไม้สักขนาดใหญ่ ไม่มีเสา สร้างตัวเรือนวางบนฐานสูง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เคยเสด็จประทับแรม คราวเสด็จพระราชพิธีรัชมิ่งคลาภิเษกเมืองกรุงเก่า เมื่อปี พ.ศ. 2450 หรือ รศ. 126 ถึง 5 คืน ระหว่างวันที่ 29 พฤศจิกายน ถึง 3 ธันวาคม 2450 ปัจจุบันอยู่ในบริเวณวิทยาลัยการต่อเรือพระนครศรีอยุธยา ตำบลหัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

^๘ สัมภาษณ์, นายไพฑูรย์ ขาวมาลา อาจารย์ 3 ระดับ 8 วิทยาลัยการต่อเรือพระนครศรีอยุธยา วันที่ 29 ตุลาคม 2535.

นอกจากละครชาตรีจะได้รับเกียรติแสดงถวายหน้าที่นั่งในสมัยรัชกาลที่ 6 และในรัชกาลที่ 7 ละครชาตรีหลายคณะยังได้ไปแสดงสมโภชช้างเผือกที่พระราชวังบางปะอิน (พ.ศ. 2470) อีกด้วย การแสดงในครั้งนั้นทางราชการได้กำหนดให้คณะละครชาตรี แต่ละคณะใช้ฉากละคร เนื่องจากคณะละครเหล่านั้น ไม่เคยใช้ฉากมาก่อน ทางราชการจึงได้ทำฉากละครไปแจกให้ทุกคณะทำให้การแสดงละครชาตรีในอยุธยาได้มีการใช้ฉากในเวลาแสดงแต่นั้นมา^๑

ในช่วงรัชกาลที่ 6 - รัชกาลที่ 7 ที่กล่าวมานั้น มีคณะละครของอยุธยา ที่มีชื่อเสียงเรียกชื่อตามหัวหน้าคณะอยู่หลายรายได้แก่ คณะแม่เจียม คณะแม่สังวาลย์ คณะแม่สารภี คณะแม่จันทร์ คณะแม่ชูปบ้านม้า คณะแม่ปรางบ้านคลองทราย^{๑๐}

ต่อมาในปี พ.ศ. 2486 จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ต้องการให้มีการยกระดับศิลปินในท้องถิ่น จึงบัญชาให้กรมศิลปากร ซึ่งมีพระยาอนุมานราชธน เป็นอธิบดีในขณะนั้นให้จัดอบรมหัวหน้าคณะละคร และหัวหน้าวงปี่พาทย์ มีความรู้ทางนาฏศิลป์ และดนตรีไทย ผู้ที่ผ่านการอบรมจะได้บัตรเทียบเท่าศิลปินกรมศิลปากร ปัจจุบันมีผู้ที่เคยเข้าอบรมในครั้งนั้น ซึ่งยังมีชีวิตและยังคงจัดการแสดงละครชาตรีอยู่เพียง 2 คน คือ นางสร้อยทอง มีชูโกชน์ และนางอุดม กระจ่างโชติ และทั้งสองรายนี้เป็นบุคคลสำคัญในการถ่ายทอดศิลปะละครชาตรีมาสู่ปัจจุบัน

ศูนย์วิทยทรัพย์ากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ สัมภาษณ์, นางโกศิ กระจ่างโชติ, หัวหน้าคณะละครอุดมศิลป์ กระจ่างโชติ วันที่ 29 กรกฎาคม 2535.

^{๑๐} สัมภาษณ์, นายเฉลียว ยังประดิษฐ์, ผู้แสดงลิเกและละคร วันที่ 28 กรกฎาคม 2535.

การสืบทอดการแสดงละครชาตรี ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นการสืบทอดการแสดงทางเชื้อสายที่เป็นละคร เป็นปีพาทย์ หรือเป็นเครื่องญาติพี่น้อง บ้านใกล้เรือนเคียงที่มีใจรักการแสดง คณะละครที่แสดงอยู่ในปัจจุบัน บางคณะสืบทอดการแสดงมาจากคณะละครดั้งเดิม เช่น คณะสร้อยทองหิรัญ คณะอุดมศิลป์กระจ่างโชติ บางคณะแยกจากคณะดั้งเดิม เปลี่ยนมาใช้ชื่อคณะใหม่ มีการปรับรูปแบบการแสดงให้ทันสมัย เป็นที่นิยมแก่ผู้หาละคร เช่น คณะธิดา ณ บางไทร คณะจะเด็จดาวเด่น คณะศรีจันทร์ฯ บางคณะขาดผู้สืบทอดทำให้ต้องเลิกการแสดงไป เช่น คณะแม่ธูป บ้านม้า คณะแม่จันทร์วัดสามประตู สำหรับประวัติความเป็นมาของแต่ละคณะ จะได้กล่าวในลำดับต่อไป

คณะละครชาตรี ที่มีชื่อปรากฏข้างต้นต่างฝึกหัดลูกหลานและลูกศิษย์ของตนภายในบ้านเป็นการฝึกหัดแบบโบราณ กล่าวคือแม่ครูประจำคณะจะเริ่มหัดเด็กที่เป็นลูกหลาน หรือพวกที่สนใจ ตั้งแต่อายุ 5-10 ขวบ เพลงที่ใช้เป็นหลักในการฝึกหัด คือ เพลงช้า เพลงเร็ว ซึ่งเป็นเพลงสำหรับรำถวายมือ ต่อจากนั้นก็ฝึกท่องบทละคร แล้วจึงหัดร้องเป็นทำนอง และหัดเป็นลูกคู่ในการร้องรับ เมื่อฝึกฝนจนชำนาญในเบื้องต้นแล้วจึงหัดแสดง เข้าเรื่องเริ่มตั้งแต่การแสดงเป็นตัวประกอบสำหรับลูกหลานหรือลูกศิษย์คนใดมีฝีมือดี มีปัญหาไวกก็จะฝึกให้เป็นตัวสำคัญ ๆ ในขั้นนี้จะฝึกเด็กเหล่านั้นให้สังเกตบทบาทคนที่แสดงเก่า ๆ และให้คอยจดจำหัวหน้าคณะจะพิจารณารูปร่างและใบหน้าด้วย เพื่อวางบทบาทที่เหมาะสมที่จะหัดเป็นตัวพระหรือตัวนาง และหากตัวละครใดมีฝีมือเป็นเลิศ พอที่จะเป็นนายโรงได้ ครูหรือตัวโผจะพิจารณาฝึกหรือถ่ายทอดการร้องเชิญครูและการรำซัดเบิกโรงชาตรีให้ ซึ่งถือว่าเป็นขั้นสูงสุดของการฝึกหัด¹¹

¹¹ สัมภาษณ์, นางสร้อยทอง มีชูโภชน์, หัวหน้าคณะละครสร้อยทองหิรัญ
วันที่ 28 สิงหาคม 2535.

การฝึกหัดละครมักเป็นการสอนตัวต่อตัวในบางครั้งก็สอนกันระหว่างแสดง หากคนไหนเล่นไม่ถูก ก็จะมีนักแสดงที่อาวุโสกว่าคอยแนะนำ

การหัดและการแสดงละครชาตรีจะกระทำไปพร้อมกัน เพราะถือเป็นการหัดโดยประสบการณ์ไปพร้อม ๆ กับการสร้างความชำนาญในการแสดง

สำหรับการแสดงละครชาตรีแต่เดิม อาจแบ่งออกเป็นส่วนใหญ่ ๆ เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจได้ 9 ส่วน ตามลำดับเหตุการณ์ คือ การปลูกโรง การบูชาครู การโหมโรง การร้องประกาศหน้าบท การรำถวายเป็นมือ การร้องเชิญครู การรำชั๊ด เบิกโรง การจับเรื่องแสดงและการลาโรง

1. ปลูกโรง เป็นพิธีกรรมที่กระทำหลังจากสร้างโรงแสดงแล้ว นายโรงทำพิธีผูกกิ่งมะยมด้วยตอกไม้ไผ่ 3 เส้น กับเสากลางของโรงละคร เป็นสัญลักษณ์ว่าได้ปลูกโรงสำหรับการแสดงละครสำเร็จเรียบร้อยแล้ว

2. การบูชาครู เริ่มโดยตัวโผหรือหัวหน้าคณะ จุดธูปเทียนบูชาครู และตั้งก่านน 24 บาท แบ่งออกเป็นค่าก่านนทางการแสดง 12 บาท วงปี่พาทย์ 12 บาท เงินค่าก่านนนี้แต่ละคณะจะเรียกไม่เท่ากัน บางคณะจะเรียกอย่างละ 6 บาท โดยเจ้าภาพที่หาละครจะเป็นผู้รับผิดชอบจ่ายค่าก่านนดังกล่าว

3. การโหมโรง เป็นการบรรเลงดนตรีก่อนที่จะมีการแสดงเป็นการไหว้ครูทางด้านดนตรี ด้วยวงปี่พาทย์ชาตรี ได้แก่ ปี่ใน โทนชาตรี ซอด้วง กัณท์ และฉิ่ง การโหมโรงในการแสดงละคร จะโหมโรง 2 ครั้ง ครั้งที่ 1 โหมโรงในช่วงเช้าต่อจากพิธีบูชาครู และในช่วงตอนบ่ายเวลาประมาณ 13.30 น.

4. การร้องประกาศหน้าบท กระทำโดยหัวหน้าคณะเป็นการร้องอัญเชิญครู เทพเจ้าหรือพระผู้ศักดิ์สิทธิ์ให้มารับเครื่องสังเวยและดูการแสดงตามที่เจ้าภาพได้บนบานศาลกล่าวไว้

5. การรำถวายเป็นมือ คือ การรำเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อแสดงความขอบคุณที่ได้ประทานความสำเร็จและความสมปรารถนามาให้ เพลงที่ใช้ในการรำ ใช้เพลงช้าและเพลงเร็ว ผู้รำแต่งกายขึ้นเครื่องพระนาง อย่างละเท่า ๆ กัน ตั้งแต่ 2 คู่ 3 คู่ 4 คู่ หรือบางครั้งรำ 9 คน ซึ่งเรียกว่าชุดใหญ่

6. การร้องเชิญครู เป็นการร้องไหว้ครูก่อนการแสดง ร้องโดยตัวนายโรงและมีลูกคู่ร้องรับ เพื่อระลึกถึงครูบาอาจารย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์และขอพรคุ้มครองให้ประสบผลสำเร็จในการแสดง

7. การรำชุดเบิกโรงชาตรี หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่ารำชุดโทน รำโดยตัวนายโรงต่อจากการร้องเชิญครู เพื่อบูชาครูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นการรำ เพื่อป้องกันขจัดปัดเป่าเสนียดจัญไรในบริเวณพื้นที่ของการแสดง

8. การจับเรื่องแสดงเป็นละคร ละครที่แสดงนิยมเล่นเป็นตอน ๆ เรื่องที่นิยมแสดง ได้แก่ เรื่องรถเสน ซึ่งมักนิยมเรียกว่านางสิบสอง หรือเรื่องละครนอกได้ทุกเรื่อง เช่น สังข์ทอง โหม่งป่า กายเพชร ไชยเชษฐ์ แก้วหน้าม้า โคมินทร์ เป็นต้น เรื่องที่ไม่นิยมแสดง ได้แก่ เรื่องพระสุธน นางแดงอ่อน เพราะเป็นเรื่องสูง¹²

9. การลาโรง เป็นพิธีกรรมที่นายโรงทำหลังจากเลิกแสดงละครชาตรี คือ การแก้ดอกที่มัดกึ่งมะยมออกจากเสากลางผู้ทำพิธีต้องเป็นคนเดียวกับผู้ที่ปลุกโรง การแสดงละครชาตรีแต่เดิม มักแสดงในโรงซึ่งปลุกอยู่กับพื้นดิน โดยปักเสาสี่เสา เพื่อรับผ้าที่เป็นหลังคาและมีเสากลางสำหรับค้ำหลังคาผ้า เสากลางนี้ใช้ผูกของคลี คือ ชองใส่อาวุธ เวทีด้านหลังมีเตียงให้นั่งแสดงตรงข้ามเตียงเป็นที่วางปีพาทย์สองข้างเป็นที่นั่งพักของผู้แสดงที่ยังไม่ถึงบทแสดง

ในการแสดงนั้นตัวละครจะออกด้านขวาของเวทีและเข้าด้านซ้ายของเวที เมื่อเดินพ้นเตียง ถือว่าเข้าโรงแล้ว การเดินทางไปมาตัวละครจะเดินวนรอบเสากลางหนึ่งหรือสองรอบก็จะมาหยุดที่หน้าเตียง โดยสมมติว่าเป็นสถานที่แห่งใหม่

¹² สัมภาษณ์, นางสาวรัชทอง มีชูโกชน์, หัวหน้าคณะละครสรว้อยทองศิริฤ
วันที่ 20 มีนาคม 2536.

การแสดงละครชาตรีดังกล่าว ต่อมามีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคม เช่น มีการยกเลิกเสากลาง เพราะเกะกะประกอบกับได้ความคิดจากการได้แสดงบนโรงงิ้วตามศาลเจ้า ที่ไม่มีเสากลางและเห็นว่าดีจึงทำตาม การแสดงแบบเดิมจึงค่อย ๆ หดไปแต่บรรดาศิลปินก็ยึดถือประกอบอาชีพนี้อยู่หลายคณะ

คณะละคร แสดงแก่ชน ที่พบในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาปัจจุบัน (พ.ศ. 2535-2537) มี 9 คณะ อยู่ในเขตอำเภอพระนครศรีอยุธยา 7 คณะ ได้แก่ คณะสร้อยทองหิรัญ คณะสุเทพบรรเทิง คณะบังเอิญหลานสร้อยทอง คณะอุดมศิลป์ กระจำงโซติ คณะราตรีศิลป์ คณะศรีประภาพร และคณะศรีจันทร์ และอำเภอ บางไทร อีก 2 คณะ ได้แก่ คณะธิดา ณ บางไทร และคณะจะเด็จดาวเด่น

ประวัติและการแสดงของคณะละครทั้ง 9 คณะ จะกล่าวตามลำดับการจัดตั้งคณะ ดังนี้

1. คณะสร้อยทองหิรัญ
2. คณะอุดมศิลป์กระจำงโซติ
3. คณะธิดา ณ บางไทร
4. คณะจะเด็จดาวเด่น
5. คณะราตรีศิลป์
6. คณะศรีจันทร์
7. คณะศรีประภาพร
8. คณะสุเทพบรรเทิง
9. คณะบังเอิญหลานสร้อยทอง

คณะสร้อยทองหิรัญ

คณะสร้อยทองหิรัญ และมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ละครบ้านคลองทราย เป็นละครที่เก่าแก่ยาวนานกว่า 60 ปี¹³ หัวหน้าคณะหรือที่เรียกว่า ตัวโผ คือ นางสร้อยทอง มีชูโกชน์ อายุ 85 ปี คณะนี้ได้รับการถ่ายทอดละครมาจากบรรพบุรุษทางละครโดยตรง คือ ละครชาตรีที่สืบทอดจากคณะละครแม่สังวาลย์ จากคณะละครแม่ปราง ที่เป็นละครนอกตัวนางสร้อยทองได้รับการถ่ายทอดการละครมาตั้งแต่อายุ 6 ขวบ ฝึกหัดละครนอกกับมารดา คือ นางขำ จรรย์ญา เป็นตัวละครอยู่ในคณะของแม่ปราง เมื่อนางสร้อยทองอายุ 20 ปี ได้แต่งงานกับนายจรัส มีชูโกชน์ ทางฝ่ายบิดา และมารดาของสามี คือ นายทอง และนางปราง (ภรรยาคนที่ 2) มีชูโกชน์ เป็นเจ้าของวงปี่พาทย์ และละครชาตรี นางสร้อยทอง จึงได้รับการถ่ายทอดการแสดงละครชาตรีจากนางสังวาลย์ มีชูโกชน์ ซึ่งมีฐานะเป็นพี่สะใภ้ในขั้นแรกรับแสดงละครในลักษณะของ "งานหา" คือ ใครมาจ้าง มาหาก็ก็นำไปแสดงร่วมกับคณะอื่นๆ มิได้มีคณะเป็นของตนเอง ต่อมาเมื่อมีคณะเป็นของตนเองเมื่ออายุ 35 ปี ตั้งชื่อคณะว่า "สร้อยทองหิรัญ" โดยใช้ชื่อของตนเองกับชื่อลูกชายคนที่ 4 มารวมกัน ด้วยเห็นว่า มีความหมายที่ดีนางสร้อยทอง มีความสามารถในการแสดงละคร แสดงได้หลายบทบาทเป็นทั้งตัวนายโรง ตัวนาง เป็นได้ทั้งบทนางกษัตริย์ นางตลาด และทั้งตัวตลก สามีของนางสร้อยทอง เป็นเจ้าของวงปี่พาทย์ ทำให้คณะสร้อยทองหิรัญ มีลูกหลานสืบทอดมา ทั้งทางด้านการแสดงละคร และทางดนตรีไทย ปัจจุบันคณะสร้อยทองหิรัญ ยังขึ้นป้ายรับจ้างแสดงละครและวงปี่พาทย์ในงานต่าง ๆ อยู่ ณ

¹³ สัมภาษณ์, นางสร้อยทอง มีชูโกชน์, หัวหน้าคณะละครสร้อยทองหิรัญ วันที่ 20 มีนาคม 2536.

บ้านเลขที่ ข. 61/1 บ้านคลองทราย ตำบลหัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ขั้นตอนในการจัดการแสดง

การแสดงของคณะสร้อยทองหิรัญ จะเริ่มแสดง เวลา 10.30 น. ถึง
เวลา 12.00 น. ลาเครื่องสังเวศ พักการแสดง และจะเริ่มแสดงอีกครั้งในช่วง
เวลา 13.00 น. ไปจนถึงเวลา 15.30 น. โดยประมาณ จะมีขั้นตอนในการจัด
การแสดงตามลำดับ ดังนี้

ลำดับที่ 1. เวลา 10.30 น. นางสร้อยทอง จะบูชาครูด้วยดอกไม้
ธูปเทียน และตั้งกานน ต่อด้วยโหมโรงด้วยปี่พาทย์ชาติรี ได้แก่ ปี่ ทับโทน ฆ้องคู่
ฉิ่ง กรับ

ลำดับที่ 2. เมื่อจบจากการโหมโรง จะเป็นการร้องประกาศหน้าบท
ตัวนายโรงจะเป็นผู้นำร้อง มีลูกคู่ร้องรับ จะร้องอยู่ในฉากหรือหลังเวที

ลำดับที่ 3. จะต่อด้วยการรำถวายมือ ด้วยการรำเพลงช้า เพลงเร็ว
ในช่วงการรำถวายมือนี้ เจ้าภาพจะจุดธูปเทียนบอกกล่าวการแก้บน

ลำดับที่ 4. เมื่อจบจากการรำถวายมือ ตัวนายโรง จะออกมานั่งบน
เตียง ร้องเชิญครู และมีลูกคู่ร้องรับ

ลำดับที่ 5. ตัวนายโรงจะรำชัตเบิกโรง ตามหน้าพาทย์ชาติรีและเมื่อ
ปี่พาทย์รำตัวนายโรง จะลุกขึ้นช้อยเท้าออกตามจังหวะกลอง ลงมารำตรงหน้าเตียง
ทำรำในการรำชัตเบิกโรง มี 4-5 ท่า เมื่อจบรำชัตเบิกโรง ปี่พาทย์จะบรรเลง
เพลงวา เริ่มจับเรื่องแสดง

ลำดับที่ 6. การจับเรื่องแสดง นิยมแสดงเป็นตอนๆ เรื่องที่นิยมแสดง
ได้แก่ เรื่องนางสิบสอง หรือเรียกว่า พระรถเมรี แต่เรื่องพระสุธนมนโตร์รา เรื่อง
นางแดงอ่อน ทางคณะของนางสร้อยทองถือว่าเป็นเรื่องสูงจะไม่แสดง นอกนั้นแสดง
ได้ทุกเรื่อง ตามเจ้าภาพต้องการ การแสดงจะมีการบอกบท ตัวแสดงจะต้องร้อง

และเจรจาเอง มีลูกคู่ร้องรับ

ในช่วงเวลา 12.00 น. จะหยุดการแสดงในช่วงเวลาเช้า ถ้ามีการตั้งเครื่องสังเวทียี่ก็ต้องมีพิธีลาเครื่องสังเวทียี่โดยใช้ตัวพระ 2 ตัว ตัวนาง 2 ตัวและตัวตลกอีก 1 ตัว มาเป็นผู้กระทำพิธี ต่อจากนั้น จึงพักการแสดง เวลา 13.00 น. จะจับเรื่องแสดงต่ออีกครั้งไปจนถึงเวลา 15.30 น.

คณะสร้อยทองหิรัญจะรับจ้างการแสดงละครเป็นเรื่อง และเฉพาะการรำถวายมือค่าจ้างการแสดงละครทั้งเรื่องราคาไม่ต่ำสุด 2,500 บาท ไม่เกิน 4,000 บาท ต่อวัน หรืออาจจะแพงกว่านี้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานที่ที่จะไปแสดงใกล้หรือไกล เพราะเกี่ยวข้องกับค่าพาหนะ ถ้าหาเฉพาะการรำถวายมือราคา 1,000-1,500 บาท ถ้าอยู่ระหว่างการแสดงมีผู้มาว่าจ้างหารำถวายมือแก่นั้นในขณะนั้น ราคาจะถูกลงจะอยู่ในราคา 500-600 บาท แล้วแต่จะตกลงกัน เพราะถือว่าแสดงอยู่ตรงที่นั้นและมีตัวละครพร้อมอยู่แล้ว

จำนวนผู้แสดงในคณะสร้อยทองหิรัญ มีจำนวนมากกว่าคณะละครอื่นๆ ตามที่ได้กล่าวชื่อมาแล้ว ผู้แสดงและนักดนตรีเป็นลูกหลานเป็นญาติที่เกี่ยวข้องกัน เฉพาะที่สามารถแสดงและนักดนตรี มีจำนวน 23 คน และหลานเหลนที่กำลังเริ่มฝึกหัดอีกไม่น้อยกว่า 15 คน ดังรายชื่อที่แสดงอยู่ในปัจจุบัน ดังนี้

ผู้แสดง

ลูก

1. นางจินตนา รัตนอุทัย (มีชูโภชน์) อายุ 52 ปี เป็นนายโรง มีความสามารถแสดงได้หลายบทบาท คือ ตัวเอก ตัวพ่อ และตัวเบ็ดเตล็ด (ตัวเบ็ดเตล็ด ภาษาละครชาวบ้าน เรียกว่า "ตัววิ่ง")
2. นางทองหยิบ มีชูโภชน์ (ลูกสะใภ้) อายุ 65 ปี เป็นตัวพระ ตัวเบ็ดเตล็ด
3. นางบุญชู มีชูโภชน์ (ลูกสะใภ้) อายุ 52 ปี เป็นตัวพระ ตัวพ่อ

หลาน

1. นางบังอร บั๊นอบเนียม (รัตนอุทัย) อายุ 36 ปี การศึกษา ป.4 แสดงเป็นตัวนางได้หลายบทบาท โดยเฉพาะตัวนางที่มีลักษณะพิเศษ เช่น นางชู้กัษ นางแก้วหน้าม้า เป็นต้น
2. นางบังเอิญ วงศ์กฤษณ์ (รัตนอุทัย) อายุ 30 ปี การศึกษา ป.4 แสดงเป็นตัวพระ ส่วนมากแล้วจะเป็นพระเอกเกือบทุกเรื่องที่แสดง หากมีความจำเป็นในบางโอกาส เช่น ตัวไม้พ้อ หรือมีงานซ้อนกัน เป็น 2 โรงแสดงในวัน และเวลาเดียวกันเป็นตัวนางได้ ปัจจุบันขึ้นป้ายคณะละคร "บังเอิญหลานสร้อยทอง"
3. เด็กหญิงปัทมา รัตนอุทัย อายุ 13 ปี กำลังศึกษา ม.2 เด็กรุ่นใหม่เป็นตัวพระ ปฏิภาณดี ร่าสวย แสดงบทบาทพระเอกวัยเด็กมีหลายเรื่อง เช่น เรื่องโกมินทร์ พระสังข์ทอง เป็นตัวเบ็ดเตล็ด และเป็นตัวรำนำในการรำถวายมือ

เหลน

1. เด็กหญิงตุ๊กตา บั๊นอบเนียม อายุ 13 ปีกำลังศึกษา ม.2 เป็นตัวนางในชุดรำถวายมือ เพิ่งเริ่มฝึกหัดแสดงละคร รับบทเป็นตัวเบ็ดเตล็ด
2. เด็กหญิงอมราร วงศ์กฤษณ์ อายุ 11 ปี กำลังศึกษา ป.5 เป็นตัวนางและตัวร่า ในชุดรำถวายมือ เพิ่งเริ่มหัดแสดงละคร รับบทเป็นตัวเบ็ดเตล็ด
3. เด็กหญิงสุมณฑา บั๊นอบเนียม อายุ 8 ปี กำลังศึกษา ป.2 เริ่มฝึกหัดรำถวายมือ
4. เด็กหญิงประภาพร รัตนอุทัย อายุ 8 ปี กำลังศึกษา ป.2 เริ่มฝึกหัดรำถวายมือ
5. เด็กหญิงทิพมล รัตนอุทัย อายุ 6 ปี เริ่มฝึกหัดรำถวายมือ

ญาติ

1. นางสมศรี มีชูโภชน์ อายุ 51 ปี การศึกษา ป.4 เป็นตัวพระตัวพ่อ และตัวเบ็ดเตล็ด
2. เด็กหญิงสมใจ โดดจรรยา อายุ 12 ปี กำลังศึกษา ป.6 เป็นตัวพระและตัวร่าในชุดร่าถวายมือ เริ่มหัดแสดงละครรับบทเป็นตัวเบ็ดเตล็ด

เพื่อนบ้าน ที่มาแสดงร่วม

1. นางประทีน ราชิกฤษณ์ อายุ 50 ปี การศึกษา ป.4 แสดงบทของตัวพ่อ เช่น ท้าวสามล ในเรื่องสังข์ทอง เป็นต้น
2. นางประวิง มีชูยศ อายุ 40 ปี การศึกษา ป.4 ส่วนมากจะแสดงบทบาทที่เป็นของตัวนาง ตัวแม่ เช่น นางมณฑา ในเรื่องสังข์ทอง และในบางครั้งยังรับบทเบ็ดเตล็ดอีกด้วย
3. นายชวลิต สุวรรณจินดา อายุ 38 ปี การศึกษา ม.3 แสดงบทเป็นพระเอก หรือตัวเอก ในเรื่องที่จัดแสดง และมีฝีมือในการปักเครื่องละครไทย

วงปีพาทย์ ที่บรรเลงประกอบการแสดงละครคณะสร้อยทองหิรัญ

ลูก

1. นายประทีน มีชูโภชน์ อายุ 53 ปี การศึกษา ป.2 นักระนาดเอก ปัจจุบันนี้ตั้งคณะวงปีพาทย์ของตัวเอง ใช้ชื่อคณะว่า "สุเทพบรรเทิง" (ใช้ชื่อบุตรชาย) รับงานทั้งการแสดงปีพาทย์ ลิเกและละคร แต่บางครั้งก็มาร่วมบรรเลงกับคณะสร้อยทองหิรัญ

2. นายอนันต์ รัตนอุทัย (บุตรชาย) อายุ 53 ปี การศึกษา ป.4 มีความสามารถในการเล่นเครื่องดนตรีปี่ และตะโพน มีวงปี่พาทย์เป็นของตนเองร่วมกับลูกชาย (นายเอนก รัตนอุทัย อีก 1 คน)

หลาน

1. นายเอนก รัตนอุทัย อายุ 26 ปี การศึกษา ป.6 มีความสามารถในการเล่นระนาดเอก พี่องวงใหญ่
2. นายลือชัย วงศ์กฤษณ์ (หลานชาย) อายุ 36 ปี การศึกษา ป.4 มีความสามารถในการเล่นระนาดเอก และมีวงปี่พาทย์ของตนเอง ใช้ชื่อคณะว่า "คุณแดงโซ่ว" และคณะละครว่า "บังเอิญหลานสร้อยทอง"
3. เด็กชายสมทรง บั๊นอบเนียม อายุ 12 ปี กำลังศึกษา ป.6 ฝึกหัดเครื่องกำกับจังหวะกลองทัด
4. เด็กชายอาดม วงศ์กฤษณ์ อายุ 9 ปี กำลังศึกษา ป.3 ฝึกหัดเครื่องกำกับจังหวะฉิ่ง

ญาติ

1. นายสมนึก โดดจรรยา อายุ 30 ปี เครื่องกำกับจังหวะตะโพน กลองแขก ทับและโทน

ในการแสดงแต่ละครั้ง ตัวแสดงจะใช้ตัวแสดงไม่เกิน 15 คน บางครั้งก็มีแสดงเพียง 6-7 คน เพราะฉะนั้น เรื่องที่แสดงในแต่ละครั้งจะต้องคำนึงถึงตัวแสดงที่หาได้ในวันนั้นด้วย นักดนตรีที่บรรเลงแต่ละครั้ง จะไม่เกิน 5 คน บางครั้งมีเพียง 3 คน เล่นเครื่องดนตรีที่เป็นหลัก คือ ระนาดเอก ปี่ ตะโพน ทับหรือโทน นอกนั้นจะใช้ผู้แสดงที่ยังไม่มีบทแสดง ช่วยกันตีเครื่องช่วยจังหวะคือ กรับ และฉิ่ง

ค่าตัวในการแสดง นางสร้อยทองให้ข้อมูลว่าถ้าแสดงละครจะจ่ายในราคาเท่ากัน คือ 150 บาทต่อคน นอกจากที่มาร่ำถวายเป็นพิเศษก็ให้ 100 บาท เด็กเล็กถ้าหนึ่งเป็นตัวประกอบเฉยๆ จะให้ 50 บาท ในกรณีที่ผู้มาหาร่ำเฉพาะถวายเป็นจะจ่ายค่าตัวให้คนละ 50 บาท เท่ากัน ถ้าตัวละครมาเองก็จะเพิ่มค่ารถให้ตามระยะทาง

คณะสร้อยทองหิรัญเป็นคณะละครชาตรีที่เก่าแก่เป็นที่รู้จักและยอมรับในเรื่องฝีมือการแสดง การติดต่อการแสดงจะติดต่อได้โดยตรงกับนางสร้อยทอง มีชูโกชน์ เจ้าของคณะและนายหน้าหาละคร ซึ่งนายหน้านี้จะได้เงินประมาณ 10-20% ของราคาที่ตกลงกัน

ในกลุ่มการแสดงที่เป็นลูกหลานของนางสร้อยทอง มีชูโกชน์ ในปัจจุบันขึ้นป้ายคณะรับงานแสดงละครและวงปี่พาทย์เพิ่มอีก 2 คณะ คือ คณะสุเทพบรรเทิง ซึ่งควบคุมโดยนายประทีป มีชูโกชน์ แต่เวลารับงานแสดงละคร ยังใช้ฉากและป้ายชื่อในนามคณะของสร้อยทองหิรัญ และอีกคณะหนึ่งคือ คณะบังเอิญหลานสร้อยทอง ควบคุมโดยนางบังเอิญ วงศ์กฤษณ์ ขึ้นป้ายคณะเป็นของตนเอง แต่ยังคงใช้ตัวละครในกลุ่มของคณะสร้อยทองหิรัญ และยังมีแนวโน้มว่าอาจจะมีเพิ่มขึ้นอีกหลายคณะ เพราะมีลูกหลานมาก เมื่อแต่งงานเป็นครอบครัวก็จะเริ่มแยกตัว ตั้งคณะเป็นของตนเอง

คณะอุดมศิลป์กระจ่างโชติ

คณะอุดมศิลป์กระจ่างโชติ เป็นคณะละครเก่าสืบทอดการแสดงมาจากคณะแม่สารภี มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ละครหัวรอ" หัวหน้าคณะคือนางอุดม กระจ่างโชติ อายุ 75 ปี นางอุดมได้สืบทอดความรู้ในเรื่องละครจากคณะแม่สารภี ซึ่งเป็นมารดา นางอุดม แต่งงานกับนายจงกล กระจ่างโชติ นักระนาดเอกของวงปี่พาทย์ อีกคณะหนึ่ง ซึ่งเป็นบุตรชายของนายทอง และนางคร้าม (ภรรยาคนที่ 1) มีชูโกชน์ ซึ่งมาเปลี่ยนนามสกุลภายหลังจาก มีชูโกชน์ เป็น กระจ่างโชติ แยกครอบครัวออกมาตั้งเป็นคณะละครของตนเอง ชื่อ "คณะกระจ่างโชติ" นับอายุการตั้งคณะละครได้ประมาณ 50 ปี

ละครคณะกระจำงโชติ มีชื่อเสียงในการแสดงละครแนวละครใน และ ละครพันทาง ส่วนนายจงกล ผู้เป็นสามีนั้น มีความสามารถได้รับการยกย่องนับถือใน วงการละครและดนตรี เป็นประธานในการไหว้ครูละคร และดนตรีไทยตลอดมา ด้วยเป็นผู้ที่มีความรู้ในละครชาตรีทั้งบทและเพลงร้อง นายจงกลจึงได้พยายามรื้อฟื้น ละครชาตรีให้กับทายาท แต่เนื่องจากถึงแก่กรรมเสียก่อนจึงขาดการสืบทอดการแสดง ละครชาตรีจากคณะนี้ไปอย่างน่าเสียดาย

เมื่อ พ.ศ. 2486 นางอุดม และนายจงกล ได้เข้ารับการอบรมสอบเทียบ ได้รับบัตรสำคัญเปรียบเทียบกับเท่าศิลปินกรมศิลปากร ทางละครและดนตรีไทย จึงได้ เปลี่ยนชื่อคณะเป็น "คณะอุดมศิลป์กระจำงโชติ"

ปัจจุบันนางอุดม มีสุขภาพทรุดโทรมและไม่สบายมาก การบริหารงานและ ดูแลในเรื่องการรับงานและการจัดการแสดงจึงเป็นหน้าที่ของนางโกสีย์ กระจำงโชติ ซึ่งบุตรคนที่ 2 ได้รับมอบและถ่ายทอดพิธีกรรมในการปลุกโรงซึ่งเป็นเรื่องสำคัญของการแสดงละครชาตรีและละครนอกจากบิดาเป็นผู้ดูแล และรับผิดชอบในการรับงาน และควบคุมเรื่องการแสดงละครของคณะนี้ ในฐานะหัวหน้าคณะแทนนางอุดม¹⁴

คณะอุดมศิลป์กระจำงโชติ จะรับการแสดงละครทั้งเรื่อง ในราคาวันละ ไม่ต่ำกว่า 3,000 บาท ไม่เกิน 5,000 บาท ทั้งนี้แล้วแต่ระยะใกล้ไกล เพราะต้อง เพิ่มค่าใช้จ่ายเรื่องค่าพาหนะ และรับงานเฉพาะการรำถวายมือ ในราคาครั้งละ 1,000 - 1,500 บาท แล้วแต่จะตกลงกันกับผู้หาการแสดง ปัจจุบันคณะอุดมศิลป์ กระจำงโชติ อยู่ที่บ้านเลขที่ ๘ หมู่ 5 ตำบลหัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

¹⁴ สัมภาษณ์, นางโกสีย์ กระจำงโชติ, หัวหน้าคณะละครอุดมศิลป์กระจำงโชติ

ขั้นตอนในการจัดการแสดง

ลำดับที่ 1 เวลา 10.00 น. นางโกศิจะเป็นประธานในการจัดรูปเทียนบูชาครู และตั้งก่านถวายครู ต่อด้วยโหมโรงปี่พาทย์เครื่องห้า ประกอบด้วยระนาดเอก ปี่ใน พ้องวง ตะโพน กลองทัด ฉิ่ง

ลำดับที่ 2 เวลา 10.30 น. เริ่มรำถวายมือด้วยการรำเพลงช้าเพลงเร็ว เจ้าภาพ หรือผู้กับนจุดรูปเทียนบอกกล่าวถวายเครื่องเช่นสังเวช ในช่วงเวลาที่รำถวายมือจะยกเครื่องดนตรี และพาตัวรำที่รำถวายมือ ไปบรรเลง และรำต่อหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รำเสร็จแล้วยกเครื่องดนตรีกลับมาที่เวทีแสดงเพื่อแสดงเป็นเรื่องต่อไป

ลำดับที่ 3 จับเรื่องแสดง เรื่องที่นิยมแสดง ได้แก่ เรื่องกายเพชร ขุนช้างขุนแผน ราชธาธิราช ผู้ชนะสิบทิศ โดยเฉพาะเรื่องราชธาธิราช และผู้ชนะสิบทิศ ซึ่งนายจงกล ได้แต่งบทร้องและวางเพลงใหม่¹⁵ เรื่องที่ไม่แสดงเลย คือ เรื่องพระสุธนมโนห์รา โดยเฉพาะที่จะออกในเชิงละครชาตรี

ลำดับที่ 4 เวลา 12.00 น. ก่อนพักการแสดง จะมีพิธีลาเครื่องสังเวช ต้องใช้ตัวละครได้แก่ ตัวพระ 2 ตัว ตัวนาง 2 ตัว ตัวตลกอีก 1 ตัว ไปลาเครื่องสังเวช ดนตรีทำเพลงเข็ด ตัวพระยกหัวหมู เบ็ด ไก่ ตัวนางยกบายศรี ผลไม้ ตัวตลกยกเหล้าและน้ำ รำลาถวายเครื่องเช่นบวงสรวงแล้วจึงจะพักกลางวัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁵ สัมภาษณ์, นางโกศิ กระจำงโชติ, หัวหน้าคณะละครอุทุมศิลป์กระจำงโชติ
วันที่ 12 เมษายน 2536.

เวลา 13.30 น. เริ่มแสดงภาคบ่ายเรื่องที่แสดงบางครั้งก็ต่อเนื่องจากเรื่องที่แสดงตอนเช้า บางครั้งก็เล่นเรื่องใหม่ (ตามใจเจ้าภาพ ซึ่งถ้าเจ้าภาพพอใจจะมีการให้รางวัลพิเศษ นอกเหนือจากค่าการแสดงที่ตกลงกันไว้) จะแสดงไปจนถึงเวลา 15.00 - 15.30 น. (แล้วแต่บางครั้งเรื่องติดพันอยู่หรือการแสดงยังสนุกอยู่) ตัวนายโรงก็จะบอกเลิกแสดง คณะนี้ชอบแสดงสิ่งละอันพันละน้อย (เท่าที่สังเกตการแสดง 3-4 ครั้ง) ร้องเพลงละครบ้าง ออกเพลงลูกทุ่งบ้าง ขอบคุณเจ้าภาพ ตอนท้ายดนตรีไทยจะบรรเลงเพลงกราวรำแสดงว่า จบการแสดงสำหรับวันนี้

จากการสัมภาษณ์และติดตามการแสดงของคณะอุดมศิลป์ระจ่างโชติ จะไม่มีการร้องเพลงเชื้อประกาศหน้าบทเพื่อเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มารับของแก้บน จะรำถวายมีอบูชาก่อนการแสดงเป็นเรื่องเท่านั้น

จำนวนนักแสดงและผู้บรรเลงวงปี่พาทย์คณะอุดมศิลป์ระจ่างโชติ มีทั้งหมด 14 คน จัดลำดับ ดังนี้

ผู้แสดง

ลูก

1. นางสาวโกสุม กระจ่างโชติ อายุ 53 ปี การศึกษา ป.4 แสดงเป็นตัวพระเอกของทุกเรื่องที่เรียกว่า ตัวนายโรง
2. นางโกศิ กระจ่างโชติ อายุ 47 ปี การศึกษา ป.4 แสดงเป็นตัวนางเอกของทุกเรื่อง
3. นางสาวโกษา กระจ่างโชติ อายุ 40 ปี การศึกษา ป.4 แสดงเป็นตัวพระเอก (สลับกับนางสาวโกสุม) เป็นตัวพระรอง เช่น เป็นตัวศรีสุวรรณ ในเรื่องพระอภัยมณี เป็นต้น
4. นางฉวีวรรณ กระจ่างโชติ (ลูกสะใภ้) อายุ 28 ปี การศึกษา ป.4 แสดงเป็นตัวนางรอง ตัวแม่ และตัวเบ็ดเตล็ดที่เป็นตัวนาง

หลาน

1. นางกัลยา กระจ่างโชติ อายุ 38 ปี การศึกษา ป.4 แสดงบทที่เป็นตัวนาง และตัวเบ็ดเตล็ด

ลูกศิษย์ (สอนโดยนางสาวโกสุมและนางโกศิ)

1. นางนิภา โดดจรรยา อายุ 29 ปี การศึกษา ป.4 ฝึกหัดแสดงบทเป็นตัวพระ
2. นางสาวชนิษฐา บัวทิพย์ อายุ 17 ปี การศึกษา ป.4 ฝึกหัดแสดงบทเป็นตัวพระ
3. นางสาวอุษา ยัญจรรยา อายุ 15 ปี กำลังศึกษาระดับชั้น มศ.5 ฝึกหัดแสดงบทเป็นตัวพระ
4. นางสาววันดี เข็มปัญญา อายุ 17 ปี การศึกษา ป.4 ฝึกหัดแสดงบทเป็นตัวนาง
5. นางสาวทิพย์วรรณ เสถียรนาม อายุ 15 ปี กำลังศึกษาระดับ ปวช. ฝึกหัดแสดงบทเป็นตัวนาง

ตัวละครรุ่นลูกศิษย์นี้ จะเล่นบททั่ว ๆ ไป ราวพอใช้ได้ยังร้องไม่เก่งเวลาแสดงนางสาวโกสุม และนางโกศิ จะช่วยกันร้องเพลงในบทแทน

ผู้บรรเลงวงปี่พาทย์ลูก

1. นายโกสิทธิ์ กระจ่างโชติ อายุ 46 ปี การศึกษา ป.4 ระนาดเอก
2. นายโกศิย กระจ่างโชติ อายุ 44 ปี การศึกษา ป.4 ตะโพน

กลองแขก

หลาน

1. นายศักดิ์อำนาจ ผลเกิด อายุ 22 ปี การศึกษา ปริญญาตรีครุศาสตร์บัณฑิต (สาขาคณตรีไทย) ระนาด ฆ้องวงใหญ่

ลูกศิษย์

1. นายอ้วน โดดจรรยา อายุ 27 ปี การศึกษา ป.4 กลองทัด

หมายเหตุ ปี่พาทย์วงนี้จะมีเป็นหลักอยู่ 4 คน ปี่จะไม่ค่อยได้ใช้เครื่องกำกับจังหวะอื่น ๆ แล้วแต่จะหาใครมาช่วย ในแต่ละครั้ง หรือบางที่ตัวละครในโรงจะช่วยกัน ตี ฉิ่ง ฉาบ และกรับ

คณะธิดา ณ บางไทร

คณะธิดา ณ บางไทร หัวหน้าคณะ คือ นางสาวธิดา สาสาร การใช้ชื่อคณะครั้งแรก ชื่อคณะทองใบสามัคคี ใช้ชื่อของนางทองใบ มารดา ต่อมาเมื่อนางสาวธิดา โตขึ้นเป็นสาวรุ่น เป็นที่นิยมของคนดู เพราะเป็นนายโรงที่มีฝีมือในการแสดง ประกอบทั้งนางทองใบ มีอายุมากขึ้น ไม่ค่อยได้ออกแสดง นอกจากจะไปควบคุม จึงใช้ชื่อคณะใหม่ว่า ธิดา ณ บางไทร แสดงมีชื่อเสียงสืบต่อจากมารดา มาไม่ต่ำกว่า 50 ปี^๑

^๑ สัมภาษณ์, นางสาวธิดา สาสาร, หัวหน้าคณะละครธิดา ณ บางไทร
วันที่ 2 กรกฎาคม 2536.

ผู้แสดงในคณะ เป็นพี่น้องทั้งหมดได้รับสืบทอดการแสดงละครมาจากนางทองใบ
ผู้เป็นมารดา ซึ่งนางทองใบนั้นได้รับการถ่ายทอดการแสดงละครมาจากนางทองย้อย บุตร
สาวของนายชุ่มและนางเจียม สมหาร (คณะละครแม่เจียมดังกล่าวไว้ในประวัติที่มา)
ปัจจุบัน คณะชิตา ณ บางไทร อยู่บ้านเลขที่ 19 หมู่ 8 ตำบลสนามไชย อำเภอ
บางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ขั้นตอนในการจัดการแสดง

ลำดับที่ 1 เวลา 9.30 น. นายลัดวน สาสาร จะเป็นประธานในการ
จุดธูปเทียนบูชาครูและตั้งก่านน จะต่อด้วยโหมโรง

ลำดับที่ 2 เวลา 10.30 น. รำถวายมือ ถ้าเป็นเรื่องก้านน จะไปรำ
หน้าพระประธานแล้วจะกลับมารำถวายมือที่หน้าโรงอีกครั้งหนึ่งไม่มีการร้องประกาศ
หน้าบท

ลำดับที่ 3 ร้องเชิญครูและชั๊ดเบิกโรงโดยนางสาวชิตา สาสาร

ลำดับที่ 4 จับเรื่องแสดงจนถึงเวลา 12.00 น. ลาเครื่องสังเวช พัก
การแสดง เพื่อให้ขาดสินบน 13.30 น. เริ่มโหมโรง ตอนกลางวันจับเรื่องแสดง
ต่อจนถึง 15.30 น.

เรื่องที่นิยมแสดง ได้แก่ พระอภัยมณี ไชยเชษฐ์ สังข์ทอง แก้วหน้าม้า
อิเหนา นางแดงอ่อน รถมเสน และเรื่องที่เจ้าภาพต้องการจะให้แสดง

บทละครของคณะที่ใช้อยู่ เป็นหนังสือสมุดข่อย และหนังสือวัดเกาะ แต่
ส่วนมากจะไม่ค่อยนำไปแสดงด้วย เพราะตัวละครทุกตัวจำต้องจำบทได้ ดังนั้น คณะ
นี้จะไม่มีการบอกบท

ผู้แสดง

การละครของคณะธิดา ณ บางไทย จะแสดงในกลุ่มพี่น้องทั้ง 9 คน เป็นส่วนใหญ่ ปัจจุบันมีนักแสดง ซึ่งเป็นทั้งคนรุ่นเก่าและหลาน ๆ ที่ฝึกขึ้นมาใหม่ในคณะรวม 16 คน ไม่รวมปีพาทย์ ดังนี้

1. นางสาวระเป็ยบ สาสาร อายุ 60 ปี อยู่บ้านเลขที่ 19 หมู่ 8 ตำบลสนามไชย อำเภอบางไทย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การศึกษาจบ ป.4 แสดงเป็นตัวนาง ตัวแม่

2. นางสาวธิดา สาสาร อายุ 47 ปี อยู่บ้านเลขที่ 19 หมู่ 8 ตำบลสนามไชย อำเภอบางไทย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การศึกษาจบ ป.4 เป็นตัวนายโรง

3. นางสาวรำพึง พงษ์กะฉัตร อายุ 24 ปี อยู่บ้านเลขที่ 35 หมู่ 7 ตำบลสนามไชย อำเภอบางไทย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การศึกษาจบ ป.4 แสดงเป็นตัวนาง ตัวประกอบ รำถวายมือ

4. นางสาวพรรณีพา สาสาร อายุ 24 ปี อยู่บ้านเลขที่ 35 หมู่ 7 ตำบลสนามไชย อำเภอบางไทย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การศึกษาจบ ป.7 แสดงเป็นตัวนาง ตัวประกอบ

5. นางบุษบา ภู่วัสด์ อายุ 50 ปี อยู่บ้านเลขที่ 35/1 หมู่ 7 ตำบลสนามไชย อำเภอบางไทย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การศึกษาจบ ป.4 แสดงเป็นตัวพระ ตัวพ่อ ในบางครั้งก็เป็นตัวนางได้

6. นายวัชรพล ภู่วัสด์ อายุ 25 ปี เป็นบุตรชายนางบุษบา ภู่วัสด์ การศึกษาจบ ม.6 แสดงเป็นตัวเอก ตัวโงง

7. นายกิตติศักดิ์ ภู่วัสด์ อายุ 24 ปี เป็นบุตรชายนางบุษบา ภู่วัสด์ การศึกษาจบ ปวช. แสดงเป็นตัวเอก ตัวประกอบ

8. นายเกรียงไกร ภู่วัสด์ อายุ 23 ปี เป็นบุตรชายนางบุษบา ภู่วัสด์ การศึกษาจบ ม.6 แสดงเป็นตัวเอก ตัวประกอบ

9. นางสาวอุดมรัตน์ ภู่วิสดี อายุ 22 ปี เป็นบุตรสาวนางบุษบา ภู่วิสดี การศึกษาจบปริญญาตรี แสดงเป็นตัวพระ ตัวลูก ตัวประกอบ

10. เด็กหญิงสุพัศกร จิตตรีนิธย์ เป็นบุตรสาวนางบุษบา ภู่วิสดี (ใช้นามสกุลบิดา) อายุ 13 ปี กำลังศึกษาอยู่ระดับชั้นม.1 แสดงเป็นตัวนาง ตัวประกอบ

11. นางพยูน สาสาร อายุ 24 ปี อยู่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 7 ตำบล สนามไชย อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การศึกษาจบ ป.7 แสดงเป็นตัวพระ ตัวโกง

12. นางสาวขวัญตา สาสาร อายุ 22 ปี อยู่บ้านเลขที่ 3 หมู่ 7 ตำบล สนามไชย อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การศึกษาจบ ป.7 แสดงเป็นตัวนาง นางตลาด

13. นางสาวดวงเนตร จิตภาพ อายุ 19 ปี อยู่บ้านเลขที่ 35 หมู่ 7 ตำบลสนามไชย อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การศึกษาจบ ป.7 แสดงเป็นตัวนาง ตัวประกอบ

14. นายมนตรี จงรัก อายุ 35 ปี อยู่บ้านเลขที่ 21 หมู่ 8 ตำบล สนามไชย อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การศึกษาจบ มศ.3 แสดงเป็นตัวตลก

ผู้บรรเลงวงปี่พาทย์

คณะผู้บรรเลงไม่ได้เป็นญาติพี่น้องกับทางคณะ แต่อาศัยแสดงมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ พอมาถึงรุ่นลูกก็ยิ่งไปแสดงด้วยกัน คือ คณะไพฑูรย์ มีวงปี่พาทย์มอญและรับบรรเลงทั่วไป เวลามาแสดงกับพวกละครจะมี 3 คน บรรเลงเครื่องห้า ได้แก่

1. นายไพฑูรย์ จันทรแดง อยู่บ้านเลขที่ 31 หมู่ 1 ตำบลข้างน้อย อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การศึกษา ม.6 ระนาดเอก

2. นายวิเชียร จิตประสพ อยู่บ้านเลขที่ 20/1 ตำบลข้างน้อย อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การศึกษา ป.4 ฆ้องวงใหญ่

3. นายวันชัย จิตใจ อยู่บ้านเลขที่ 31 ตำบลบ้านเกาะ อำเภอ
พระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การศึกษา ป. 4 ตะโพน กลองทัด
ส่วนเครื่องประกอบอื่น ๆ เช่น ฉิ่ง ฉาบ กรับ ผู้แสดงที่ยังไม่มีบทจะช่วย
กันเล่นประกอบไปด้วย

การแสดงละครของคณะธิดา ณ บางไทร จะเล่นแบบละครนอก และ
ละครพันทางเป็นส่วนมาก ตัวนางสาวธิดาเจ้าของคณะ มีความสามารถในการร้อง
เชิญครุ ร่ำซัดเบิกโรงได้ แต่มีปัญหาว่าหาคนเป่าปี่ละครไม่ได้ ที่เป่าได้ในวงคณะ
ไพฑูรย์ เป่าได้ปี่มอญและเป่าในแบบบรรเลงทั่ว ๆ ไปจากการที่ไปสังเกตการแสดง
เวลานางสาวธิดาจะร้องเชิญครุ และร่ำซัดเบิกโรงจะใช้ปี่พาทย์บรรเลงรับ และ
บรรเลงประกอบเวลาร่ำซัดเบิกโรงชาตรี

จากการสัมภาษณ์ทางคณะรับงานในเรื่องการแสดง เพื่อเก็บมากที่สุด
ส่วนงานแสดงเพื่อเป็นการสมโภชฉลองเป็นมหรสพไม่ค่อยมี การติดต่อการแสดงนั้น
ถ้าหาเพื่อมาร่ำแก้ถวายมือ จะไม่รับแสดง เพราะบ้านพักของคณะละครเดินทางออก
มาไกล นอกจากจะแสดงละครอยู่แล้วตรงที่นั้น ๆ แล้วมีผู้มาหาร่ำถวายมือ จึงจะ
รับร่ำถวายมือให้ ซึ่งจะคิดราคา 500 บาท ต่อ 1 ยก (หรือ 1 เที้ยวเพลง) ค่า
จ้างการแสดงละครเก็บขั้นต่ำสุด 3,000 บาท ไม่เกิน 4,000 บาท ราคาที่เพิ่มขึ้น
จากราคาเดิมอยู่ที่ระยะทางใกล้ไกล ซึ่งอัตราค่าจ้างที่เพิ่มจะเป็นค่าพาหนะมากกว่า

การจ่ายค่าตัวในปัจจุบันจะให้เท่า ๆ กัน คือไม่ต่ำกว่า 120 บาท รถรับ
ส่งถึงที่ หากตัวแสดงต้องมาเอง ทางตัวโผต้องจ่ายค่าพาหนะเพิ่มให้ ค่าดนตรี 3
คน ราคา 600 บาท ต่อวัน ถ้าได้พิเศษจากมีคนมาจ้างร่ำถวายมือเพิ่ม ก็จะได้ค่า
ตัวเพิ่มเป็นพิเศษไป

คณะธิดา ณ บางไทร เป็นคณะละครที่สืบเชื้อสายทางละครมาโดยตรง
และมีความตั้งใจที่จะพยายามฝึกหัดตัวละครเด็กรุ่นใหม่ ๆ ซึ่งส่วนมากเป็นลูกหลาน
เพื่อให้สืบทอดการละครพื้นบ้านนี้ต่อไป

คณะจะได้ใจดาวเด่น

คณะจะได้ใจดาวเด่น หัวหน้าคณะ คือ นายจะได้ใจ สาสาร

คณะจะได้ใจดาวเด่นได้รับการสืบทอดในการแสดงละครมาจากนางประเสริฐ (มีชูโกชนัน) สาสาร มารดา ซึ่งเป็นหลานของนางสร้อยทอง มีชูโกชนัน

คณะละครจะได้ใจดาวเด่น ซึ่งจะตั้งขึ้นประมาณ 40 ปี ผ่านมาเอง โดยนางประเสริฐ มารดาเป็นตัวโขนขณะนั้นได้เป็นผู้หัดให้ลูกทั้งหมด 6 คน หลาน และผู้ที่มาสมัครฝึกหัดละครเป็นหลานของนางสร้อยทอง มีชูโกชนัน ได้รับฝึกหัดการละครมาตั้งแต่ครั้งนางปราง นางสังวาลย์ นางสร้อยทอง และเล่นละครอยู่ในกลุ่มนี้มาตลอด จนกระทั่งได้มาแต่งงานกับนายมณฑป สาสาร จึงย้ายมาอยู่ที่บางไทร จัดตั้งคณะละครของตนเองขึ้นมา ในขั้นแรกของการแสดง จะมีตัวนางประเสริฐ ซึ่งมีความสามารถในการแสดงในทางละครเป็นตัวหลัก มีน้องคือ นางสมศรี มีชูโกชนัน ซึ่งปัจจุบันยังแสดงอยู่กับคณะสร้อยทองหิรัญ มาช่วยในการแสดงตลอดเวลาฝึกหัดลูกหลานขึ้นมาแสดง จนเป็นคนะใหม่ และมีชื่อเสียงมากอีกคณะหนึ่งของอำเภอบางไทร ตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านเลขที่ 47 หมู่ 7 ตำบลสนามไชย อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ขั้นตอนในการจัดการแสดง

ลำดับที่ 1 เวลา 9.30 น. นายจะได้ใจ สาสาร จะเป็นประธานจุดธูปเทียนบูชาครู และตั้งก่านน และต่อด้วยโหมโรง

ลำดับที่ 2 รำถวายมือด้วยการเพลงช้าเพลงเร็ว ไม่มีการร้องประกาศหน้าบท

ลำดับที่ 3 จับเรื่องแสดง เวลา 10.30 น. - 12.00 น. ลาเครื่องสังเวชและพักการแสดง ช่วงบ่ายโหมโรงแล้วจับเรื่องแสดง ตั้งแต่เวลา 13.30-16.00 น.

เรื่องที่แสดง นิยมแสดงเรื่อง พระรถ-เมรี จำปาทอง นางแดงอ่อน
ขันทอง หลวิชัยควาวิ ราชธานีราช แก้วหน้าม้า โกมินทร์ ทินวงษ์ ไชยเชษฐ์ และจะ
แสดงเรื่องตามที่เจ้าภาพต้องการ

โรงที่แสดง เป็นเรื่องที่เจ้าภาพเป็นผู้จัดหาในเรื่องการผูกโรงนั้นไม่ค่อย
ได้มีการผูกโรง เพราะในปัจจุบันเสากลางโรงนั้นไม่ค่อยได้พบ แต่ถ้าไปแสดงโรง
ที่มีเสากลางโรงก็ต้องทำพิธีผูกโรงตามแบบโบราณ¹⁷

เรื่องการแสดงแบบละครชาตรี ทางคณะแสดงไม่ได้ จะแสดงได้ต้องผสม
ทางละครนอก คือ ใช้ปี่พาทย์เข้าช่วยและเพลงร้องทางละครนอกซึ่งที่จริงถ้านับโดย
ทางตาววด (คือนายขุ่ม สมหาร) มีความรู้ทางละครชาตรีแต่การสืบทอดขาดช่วงไป

รูปแบบของการแสดงคณะจะได้เจดาวเด่น จึงแสดงแบบละครนอก และ
ละครพันทาง เป็นส่วนใหญ่

ผู้แสดง

ผู้แสดงในคณะเป็นพี่น้องทั้งหมดเป็นหลักในการแสดง มีผู้แสดงเป็นชายและ
หญิงเกือบจะเท่ากันจะเป็นละครแสดงกับคณะเดียวในจังหวัดอยุธยาที่ให้ผู้ชายแสดง
มากและแสดงแบบชายจริงหญิงแท้ ดังนี้

1. นางองอร (สาสาร) อี้มอก อายุ 42 ปี อยู่บ้านเลขที่ 31 หมู่ 5
ตำบลประทุม อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี การศึกษา ป. 4 แสดงเป็น นางเจ้า
นางเอก

¹⁷ สัมภาษณ์, นายจะเด็จ สาสาร, หัวหน้าคณะละครจะเด็จดาวเด่น
วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2537.

2. จ.ส.อ.สมชาย สาสาร อายุ 38 ปี อยู่บ้านพักและรับราชการ กองพันทหารม้าที่ 17 จังหวัดสระบุรี การศึกษา ม.6 แสดงบทเจ้าและตลก (ส่วนมากจะช่วยแสดงในวันเสาร์-อาทิตย์)

3. นางเรไร (สาสาร) น่วมศิริ อายุ 34 ปี อยู่บ้านพักศูนย์การบินทหารบก การศึกษา ม.6 แสดงบทนางตลาด นางเอก และเป็นตัวพระได้

4. จ.ส.อ.สมพร น่วมศิริ อายุ 34 ปี อยู่บ้านพักศูนย์การบินทหารบก การศึกษาจบ ปกศ.สูง แสดงเป็นตัวตลก

5. นายระเด่น สาสาร อายุ 30 ปี อยู่บ้านเลขที่ 21 หมู่ 7 ตำบลสนามไชย อำเภอบางไทร การศึกษา ป.6 แสดงเป็นตัวพระ ตัวประกอบ

6. นางสาวอาน สาสาร การศึกษา ป.6 แสดงเป็นนางเอก

7. นายอภิชาติ สาสาร อายุ 25 ปี อยู่บ้านเลขที่ 42/1 หมู่ 7 ตำบลสนามไชย อำเภอบางไทร การศึกษา ปวส. วิทยาลัยนาฏศิลป์ เอกโขน(ปักข์) แสดงบทเป็นพระเอก ตัวเอกจะสลับกันเป็นตัวยายโรงกับนายจะเด็จ สาสาร พี่ชาย

8. นายพรวิเศษ ไตรวิชา อายุ 30 ปี อยู่บ้านเลขที่ 32 หมู่ 7 ตำบลสนามไชย อำเภอบางไทร การศึกษา ป.6 แสดงบทได้ทั้งพระเอก ตลกและตัวโกง

9. นายมานิช ประจําเชื้อ อายุ 26 ปี อยู่หลังอำเภอบางไทร การศึกษา ป.6 แสดงเป็นตัวพระ ตัวประกอบ

10. นางสาวเกษมณี สาสาร อายุ 14 ปี การศึกษา ป.6 แสดงเป็นตัว นาง รำถวายมือ และตัวประกอบ

11. นางสาวนพภาพร โดดจรรยา อายุ 31 ปี การศึกษา ป.6 แสดงเป็นตัวพระ รำถวายมือ ตัวประกอบ

12. เด็กหญิงรจนา สาสาร (บุตรสาว ของนายจะเด็จ และนางสนธิ์ สาสาร) อายุ 5 ปี การศึกษา ระดับอนุบาล รำถวายมือ ตัวประกอบ

ดนตรี

จะใช้ปี่พาทย์เครื่องห้าเป็นหลัก ผู้บรรเลงจะมาจากอำเภอบางไทร คือ
ไม่ใช้ในกลุ่มพี่น้อง และแสดงบรรเลงร่วมกันมานาน ได้แก่

1. นายปรุง ชาวสุวรรณ ระนาดเอก
2. นายชลอ สุขสมโภชน์ ข้องวงใหญ่
3. นายเล็ก โดดจรรยา ระนาดทุ้ม
4. นายไพรวรงค์ ไตรวารี ตะโพน, กลองทัด

งานที่รับแสดง ที่อำเภอบางไทร มีคณะละครอยู่เพียง 2 คณะ คือ ธิดา
ณ บางไทร ก็จะได้เจ็ดดาวเด่นตั้งนั้นงานหาละครกับบั้งไฟมีมากพอ ๆ กับหาไปแสดง
เป็นงานฉลองมหรสพ ค่าจ้างการแสดงละครต่อวันราคาต่ำสุด 3,000 บาท ไม่เกิน
4,000 บาท แต่ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับระยะทาง คือ ค่าพาหนะที่จะบวกเพิ่มไป เรื่องการ
รำถวายมือนั้น ถ้าหาเฉพาะจะมีราคาพอ ๆ กับการหาละครคือ 3,000 บาท แต่ถ้า
ไปแสดงละครอยู่ที่นั่นแล้วมีผู้มาหารำถวายมือก็จะคิดเพียงครึ่งละ 500 - 600 บาท
ต่อการรำถวายมือ 1 ครั้ง

ลักษณะการแสดงของคณะจะได้เจ็ดดาวเด่น ถึงแม้จะเป็นละครวัยรุ่น แต่ก็
มีหลักในการแสดง มีการปรับและพัฒนาการแสดงในคณะให้ถูกใจคนหาและคนดูทั่ว ๆ
ไปชอบใจ เช่น การแทรกสิ่งละอันพันละน้อยในการแสดง การใช้เครื่องขยาย แสง
สี เสียง มีฉากละครออกแบบทันสมัย (ดูภาพในภาคผนวกหน้า 241)

คณะราตรีศิลป์

คณะราตรีศิลป์ สืบต่อการแสดงละครจากคณะจันทร์บรรเทิง หัวหน้าคณะ
คือนางราตรี กุลบท สืบเชื้อสายทางด้านการแสดงละคร มาตั้งแต่ครั้งบิดามารดา
มารดาชื่อนางลำเจียก กระจ่างโชติ บิดาชื่อนายสังเวียน กระจ่างโชติ เป็นบุตร
ของนายทอง และนางคร้าม มีชูโภชน์

ตัวของนางราตรีเอง ได้รับการถ่ายทอดการแสดงละครจากยาย คือนาง จันทร ชาลีแดง สามารถออกแสดงกับคณะตั้งแต่อายุ 7-8 ปี แสดงละครกับมารดา และยายตลอดมาใช้ชื่อคณะว่า จันทรบรรเทิงศิลป์ เมื่อยายเสียชีวิต จึงเปลี่ยนชื่อมา เป็นคณะราตรีศิลป์ เป็นที่รู้จักและยอมรับสำหรับฝีมือแสดงมาประมาณ 35 ปี

คณะราตรีศิลป์ รับแสดงละครทั้งละครชาตรี ละครนอก ละครพันทางและการรำเฉพาะการรำถวายมือ ราคาการแสดงละคร ราคาวันละไม่ต่ำกว่า 3,500 บาท และไม่เกิน 5,000 บาท แล้วแต่ระยะทางใกล้ไกล ส่วนการรำถวายมือนั้น ถ้ามีการติดต่อแสดงเฉพาะราคาเท่ากับหาละครคือ 3,500 บาท ต่อการรำถวาย 1 ครั้ง แต่ถ้าไปแสดงอยู่แล้ว และมีผู้มาหารำถวายมือในขณะนั้น ก็จะมีราคาเพียง 800-1,000 บาท คณะละครของนางราตรี มีนักแสดงหลายคน ผู้แสดงมีทั้งลูกและหลานรวมทั้งสิ้นในคณะ 18 คน ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 67 หมู่ 3 บริเวณตลาดสมจิตร ตำบลไผ่ลิง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัด พระนครศรีอยุธยา

ขั้นตอนในการจัดการแสดง

ลำดับที่ 1 ผู้ที่เป็นประธานในการทำพิธีคือ นายกฤษณะ กุลบท บุชาครู ด้วยดอกไม้ธูปเทียนและตั้งก่านนต่อด้วยปีพาทย์จะโหมโรงเข้าเวลา 10.00 น.

ลำดับที่ 2 จะมีการรำเบิกโรง ด้วยเพลงช้าเพลงเร็ว

ลำดับที่ 3 จับเรื่องแสดงนิมิตแสดงเป็นตอนๆ เรื่องที่นิยมแสดง ได้แก่ เรื่องแก้วหน้าม้า รถมเสน จำปาทอง พระอภัยมณี วงษ์สวรรค์-จันทวาท สังข์ทอง การะเกด สุวรรณหงส์ ยกเว้น ไม่แสดงเรื่องที่เป็นชาดก จะแสดงไปจนถึง เวลา 12.00 น. ลาเครื่องสังเวศพักการแสดง เพื่อให้ละครขาดสินบน ช่วงบ่าย เวลา 13.00 น. เริ่มการแสดงโหมโรง และจับเรื่องต่อจนถึงเวลา 15.00 น. จบการแสดง

คณะราตรีศิลป์ ในปัจจุบันมีคณะละครของบุตรสาว สืบทอดละครต่ออีก 1
คณะ คือ คณะศรีประภาพร แต่ก็ยังใช้คณะแสดงกลุ่มเดียวกัน^{1๘}

ผู้แสดง

ลูก

1. นางมณฑาทิพย์ บุญประเทือง อายุ 32 ปี การศึกษา ป.4 เป็นตัวนาง มีความสามารถแสดงได้หลายบทบาท บทนางกษัตริย์และนางตลาด
2. นางรุ่งทิวา ทับพัน อายุ 25 ปี การศึกษา ป.6 เป็นตัวพระ ส่วนมากจะแสดงเป็นพระเอก
3. นางปราณี ลีมจง อายุ 22 ปี การศึกษา ป.6 เป็นตัวนาง
4. นางสาวเจิดฉาย อายุ 19 ปี กำลังศึกษาที่วิทยาลัยนาฏศิลป์อ่างทอง ชั้น ม. 6 เป็นตัวนาง รำซัดเบิกโรงได้ ส่วนมากจะแสดงเป็นนางเอก
5. นางสาวนงลักษณ์ จิตต์กระจำง อายุ 13 ปี กำลังศึกษาที่วิทยาลัยนาฏศิลป์อ่างทอง ชั้น ม. 2 เป็นตัวพระมีความสามารถแสดงได้หลายบท เช่น แสดงเป็นมานพแปลง เป็นพระรอง
6. เด็กชายณรงค์ จิตต์กระจำง จบชั้น ป.6 ไม่ได้เรียนต่อแสดงเป็นตัวประกอบ

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{1๘} สัมภาษณ์, นางราตรี กุลบท, หัวหน้าคณะละครราตรีศิลป์
วันที่ 19 มีนาคม 2536.

หลาน

1. เด็กชายวีรศักดิ์ บุญประเทือง อายุ 13 ปี กำลังศึกษาที่โรงเรียน วัดพระญาติ ชั้น ป.4 แสดงเป็นตัวตลก
2. เด็กชายมาโนช บุญประเทือง อายุ 11 ปี กำลังศึกษาที่โรงเรียน วัดพระญาติ ชั้น ป.4 แสดงเป็นตัวตลก
3. นายภู่เกียรติ กุลบท อายุ 10 ปี กำลังศึกษาระดับชั้น ป.3 แสดงเป็นตัวประกอบ ตัวตลก

ญาติ

1. นายสาคร ไม้แก้ว อายุ 56 ปี จบการศึกษา ป.4 เป็นตัวพระ แสดงเป็นพ่อ
2. นางประเทือง จันทร์ดารา อายุ 50 ปี จบการศึกษา ป.4 เป็นตัวนาง แสดงเป็นแม่
3. เด็กหญิงรุ่งรัตน์ จันทร์ดารา อายุ 12 ปี กำลังศึกษา ม.2 เป็นตัวนาง เป็นตัวประกอบ
4. นางเจียด ไหมทอง อายุ 71 ปี จบการศึกษา ป.4 เป็นตัวพระ แสดงได้หลายบทบาท เช่น ฤาษี

ผู้บรรเลงปี่พาทย์

1. นายกฤษณะ กุลบท อายุ 58 ปี จบการศึกษา ป.4 ระนาดทุ้ม กลองทัด ตะโพน ฉิ่ง ฉาบ
2. นายสอด คล้ายคลึง อายุ 60 ปี จบการศึกษา ป.4 ระนาดเอก

3. นายสุทิน สุขประเสริฐ อายุ 70 ปี จบการศึกษา ป.4 สามารถเล่นดนตรีได้ทุกชิ้น

4. นายประธาน ชัยเรศ อายุ 21 ปี จบการศึกษา ม.3 สามารถเล่นได้ทุกชิ้น

5. เด็กชายมาโนช จิตต์กระจ่าง อายุ 11ปี กำลังศึกษาชั้น ป.5 ฉาบ ฉิ่ง

คณะศรีจันทร์นาฏศิลป์

คณะศรีจันทร์ ตั้งคณะอยู่ใกล้บริเวณวัดพญเชษฐาราม ตั้งคณะแสดงละครมาประมาณ 20 ปี เจ้าของคณะคือ นางจินดา เสถียรอรุณ มารดาชื่อนางผัน ใจอนันต์ บิดาชื่อนายไข่ สร้อยทอง อาชีพรับจ้าง ส่วนมารดานั้นมีอาชีพแสดงละครจำข้อมูลไม่ได้ว่า ละครทางสายมารดานั้นสืบต่อมาจากใคร

คณะศรีจันทร์ได้รับการสืบทอดละครมาจากนางทองหล่อ เสถียรอรุณ ซึ่งเป็นมารดาของสามี รับช่วงการสืบทอดทางละครของคณะแม่เจียม ดังกล่าวแล้วในประวัติความเป็นมา

คณะศรีจันทร์รับงานการแสดงละครทั้งวัน และการหาเฉพาะรำถวายมือ ราคาการแสดงหาละครต่ำสุดวันละ 2,000 บาท และจะไม่เกิน 3,500 บาท ขึ้นอยู่กับระยะทางใกล้ไกลแต่ถ้าเป็นการหารำถวายมือ ราคาไม่เกิน 1,000 บาท การติดต่อละครคณะนี้จะติดต่อโดยตรงกับทางคณะเองไม่ผ่านคนกลางหรือนายหน้าที่บ้านเลขที่ 73/5 หมู่ 12 ตำบลกระมัง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ขั้นตอนในการจัดการแสดง

ลำดับที่ 1 เริ่มเวลา 10.00 น. นางทองหล่อ เสถียรอรุณ จะเป็นประธานจุดธูปเทียนบูชาครูและตั้งก่านน และต่อด้วยโหมโรงปี่พาทย์เครื่องห้า

ลำดับที่ 2 รำถวายมือด้วยการรำเพลงช้าเพลงเร็ว

ลำดับที่ 3 จับเรื่องแสดง เรื่องที่แสดงมีหลายเรื่อง ได้แก่ พระรถ พระอภัยมณี วงศ์สวรรค์ - จันทรวาด จำปาทอง กายเพชรกายสุวรรณ สิ่งทอง บัวแก้วบัวทองไม่แสดงเรื่องที่เกี่ยวข้องขาดก แสดงไปจนถึงเวลา 12.00 น. หากมีการบวงสรวงเครื่องสังเวศ ก็จะลาเครื่องสังเวศแล้วพักการแสดง ไปจนถึงเวลา 13.30 น. โหมโรง และจับเรื่องแสดงต่อไปจนถึงเวลา 15.30 น.

คณะศรีจันทรา จะมีตัวแสดงในคณะของตนเองที่เป็นลูกหลานสืบทอดการ แสดงน้อย เวลาแสดงจะไปหาตัวแสดงจากที่อื่นมาสมทบเพิ่มเติมดังมีรายชื่อในคณะ แสดงดังนี้

ผู้แสดง

ลูก

1. นายธงชัย เสถียรอรรรถ อายุ 22 ปี จบการศึกษา ป.6 แสดงเป็นตัวเอก เช่น ละครวงศ์สวรรค์-จันทรวาส แสดงเป็นบรรลักษ์กาฬี ตัวตลก และตัวเบ็ดเตล็ด แล้วแต่ตัวโผจะจัดวางบทให้

หลาน

1. เด็กหญิงนิติกา ไร่ที่พึ่ง อายุ 13 ปี จบการศึกษา ป.6 แสดงเป็นนางเอก และกุมาร ถ้าเล่นละครก็จะเป็นนางเอก ปัจจุบันทำงานอยู่ที่ไทยพงษ์

2. เด็กหญิงอุมาพร เลิศฤทธิ อายุ 11 ปี กำลังศึกษาอยู่โรงเรียนเทศบาลวัดรัตนชัย ป. 5 แสดงเป็นนางยักษ์ นางตลาด

ญาติ

1. เด็กหญิงชลธิชา แก้วมุดา อายุ 11 ปี กำลังศึกษาอยู่โรงเรียน วัดพนัญเชิง ชั้นป. 4 แสดงเป็นนางยักษ์ สาวใช้ เสนา

นอกจากนี้แล้วตัวแสดงจากที่อื่น ๆ มาร่วมแสดงในบางครั้งจำนวนผู้แสดง ในคณะมีประมาณ 7-10คน ถ้าเป็นละครชาตรีหรือพันทาง จะมีผู้แสดง 7 คน เป็น อย่างน้อย

ผู้บรรเลงวงปี่พาทย์

นักดนตรีในคณะจะมี 4-5 คน คนหนึ่งจะต้องสามารถเล่นเครื่องดนตรีได้ 2 ชิ้น เพราะบางครั้งจะมีเพียง 3 คน

1. นายทองขาว เสถียรอรรรถ อายุ 46 ปี จบการศึกษา ป.4 ควบคุมวงและเล่นระนาดเอก
2. นายวัชระ เสถียรอรรรถ อายุ 20 ปี จบการศึกษา ป.6 ตะโพน
3. นายสมชาย โดดจรรยา อายุ 35 ปี จบการศึกษา ป.4 กลองทัด
4. นางทองห่อ เสถียรอรรรถ อายุ 84 ปี จบการศึกษา ป.4 ฉิ่ง

คณะศรีประภาพร

คณะศรีประภาพร สืบทอดการแสดงจากคณะราตรีศิลป์ หัวหน้าคณะ คือ นางมณฑาทิพย์ (กุลบท) บุญประเทือง อายุ 32 ปี ได้รับการถ่ายทอดการแสดงละครจากมารดา คือ นางราตรี กุลบท

คณะศรีประภาพร ตั้งเป็นคณะมาประมาณ 17 ปี นางราตรี กุลบท เป็นผู้ตั้งให้ ใช้เป็นชื่อคณะ แสดงเมื่อมีผู้มาหา การแสดงกับน ในลักษณะของละครบนลิเกและใช้ชื่อนางมณฑาทิพย์ บุญประเทือง เป็นหัวหน้าคณะ แต่การดำเนินงานในการจัดแสดงจะอยู่ในความควบคุมของนางราตรี และนายกฤษณะ กุลบท ราคาการแสดงในการหาละครกับนประเภทนี้ ราคาครั้งละไม่ต่ำกว่า 3,500 บาท และไม่เกิน 5,000 บาท ต่อวัน ทั้งนี้ต้องอยู่กับระยะทาง สถานที่ ที่จะต้องแสดงและค่าพาหนะ

คณะศรีประภาพร ผู้แสดง และนักดนตรีในคณะจะเป็นกลุ่มเดียวกับคณะราตรีศิลป์ และยังรวมอยู่เป็นครอบครัวเดียวกัน อยู่ที่บ้านเลขที่ 67 หมู่ 3 บริเวณตลาดสมจิตร ตำบลไผ่ลิง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ขั้นตอนในการจัดการแสดง

ลำดับที่ 1 ประธานในการแสดงคือ นายกฤษณะ กุลบท จุดชูปเทียนบูชาครู และตั้งก่านถวายครู และโหมโรงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้า

ลำดับที่ 2 รำถวายมือ

ลำดับที่ 3 ออกตัวละคร รำเข้าปี 2 ตัว เมื่อตัวละครเข้าโรง จะจับเรื่องแสดงแบบลิเก ไปจนถึงเวลา 12.00 น. ลาเครื่องสังเวศ พักการแสดงเพื่อให้ขาดสินบน ช่วงบ่ายเวลา 13.00 น. เริ่มการแสดง โหมโรง มีตัวละครออกรำเข้าปีอีกครั้ง เมื่อตัวละครเข้าโรง จะจับเรื่องแบบลิเกแสดงต่อไป จนถึงเวลา 15.00 น.

ผู้แสดง และนักดนตรีในคณะศรีประภาพร ใช้บุคคลกลุ่มเดียวกับคณะราตรีศิลป์

คณะสุเทพบรรเทิง

คณะสุเทพบรรเทิงเป็นคณะละครที่สืบทอดจากคณะสร้อยทองหิรัญ เป็นกลุ่มบ้านละครทดลองทราาย ตั้งเป็นคณะปี่พาทย์และรับงานแสดงละคร มาประมาณ 12 ปี หัวหน้าคณะคือ นายประทีน มีชูโกชน์ อายุ 53 ปี ใช้ชื่อของบุตรชายตั้งเป็นชื่อคณะ ผู้แสดงในคณะได้รับการถ่ายทอดการแสดงละครจากนางสร้อยทอง มีชูโกชน์ ทางด้านดนตรี นายประทีน มีชูโกชน์ ได้รับการถ่ายทอดจากบิดาคือนายจรัส มีชูโกชน์

คณะสุเทพบรรเทิง รับงานแสดงละครทั้งละครชาตรี ละครนอก พันทง และการรำถวายมือ เวลารับงานแสดง ยิงขึ้นป้ายคณะสร้อยทองหิรัญ เพราะถือว่า มารดา คือ นางสร้อยทอง ยังมีชีวิตอยู่ ราคารับจ้างแสดงละครครั้งละไม่ต่ำกว่า 2,500 บาท และราคาไม่เกิน 4,000 บาท ต่อวัน เฉพาะรำถวายมือ ราคาขยกละ 1,000-1,200 บาท ราคาการแสดงอาจจะสูงกว่านี้ขึ้นอยู่กับสถานที่ที่จะไปแสดง เพราะเกี่ยวข้องกับค่าพาหนะ

คณะสุเทพบรรเทิง มีจำนวนผู้แสดง และนักดนตรีที่เป็นหลักในการแสดง และนักดนตรี 12 คน เป็นบุคคลในครอบครัวของนายประทีน มีชูโกชน์ ซึ่งแสดงอยู่ในคณะสร้อยทองหิรัญด้วย หากตัวแสดงไม่ครบจำนวนจะใช้ตัวเสริมซึ่งเป็นหลานและญาติจากคณะสร้อยทองหิรัญ ปัจจุบันตั้งคณะอยู่บ้านเลขที่ ข 61/3 หมู่ 1 ตำบลหัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ขั้นตอนในการจัดการแสดง

การแสดงของคณะสุเทพบรรเทิง จะเริ่มแสดงเวลา 10.30 น. ถึงเวลา 12.00 น. ลาเครื่องสังเวช พักเที่ยง และจะเริ่มแสดงอีกครั้งในเวลา 13.00 น. ไปจนถึงเวลา 15.30 น. ขั้นตอนในการจัดการแสดงตามลำดับ เหมือนกับคณะสร้อยทองหิรัญ เฉพาะในช่วงบูชาครูและตั้งก่านน นายประทีน มีชูโกชน์ จะเป็นผู้กระทำพิธี หากการแสดงในวันนั้น นางสร้อยทอง ผู้เป็นมารดาไปด้วย นางสร้อยทอง จะเป็นผู้กระทำพิธีให้

ผู้แสดง และนักดนตรีของคณะสุเทพบรรเทิง มีดังนี้

ผู้แสดง

1. นางบุญชู มีชูโกชน์ อายุ 52 ปี การศึกษา ป.4 เป็นตัวพระ
ตัวพ่อ
2. นางประทุม มีชูโกชน์ อายุ 32 ปี การศึกษา ป.4 เป็นตัวพระ
3. นางสาวประภา มีชูโกชน์ อายุ 29 ปี การศึกษา ป.4 เป็นตัวนาง
นางกษัตริย์
4. นางวิเชียร วงษ์กฤษณ์ อายุ 27 ปี การศึกษา ป.4 เป็นตัวนาง
นางเอก
5. นางสาวพิมพ์ภลัย จันทร อายุ 22 ปี การศึกษา ป.4 เป็นตัวนาง
นางตลาด
6. นางสาวจิตจรีน ใจหล่อ อายุ 17 ปี การศึกษา ป.6 เป็นตัวนาง
นางตลาด
7. นางสมศรี มีชูโกชน์ อายุ 51 ปี การศึกษา ป.4 เป็นตัวพระ
ตัวพ่อ และตัวเบ็ดเตล็ด
8. นางนพรัตน์ มีชูมิตร อายุ 22 ปี การศึกษา ป.6 เป็นตัวประกอบ

ผู้บรรเลงวงปี่พาทย์

1. นายประทีน มีชูโกชน์ อายุ 53 ปี การศึกษา ป.2 ห้องวง
2. นายสุเทพ มีชูโกชน์ อายุ 24 ปี การศึกษา ป.6 ระนาดเอก
3. นายเอก มีชูมิตร อายุ 20 ปี การศึกษา ป.6 ตะโพน
4. เด็กหญิงปิยะมาศ วงษ์กฤษณ์ อายุ 13 ปี การศึกษา ป.6 กลอง

คณะบังเอิญหลานสร้อยทอง

คณะบังเอิญหลานสร้อยทอง เป็นคณะละครที่สืบทอดการแสดง จากคณะ สร้อยทองศิริฤ เป็นกลุ่มละครบ้านคลองทรายอีกคณะหนึ่ง หัวหน้าคณะคือ นางบังเอิญ (รัตนอุทัย) วงษ์ภักษ์ อายุ 30 ปี นางบังเอิญ เป็นหลานและเป็นผู้แสดงอยู่ในคณะ ของนางสร้อยทอง มีชูโกชน์ ตั้งคณะเป็นของตนเอง มาประมาณ 7 ปี ผู้แสดงใน คณะจะเป็นหลานและญาติพี่น้อง ซึ่งแสดงอยู่ในกลุ่มของคณะสร้อยทองศิริฤ

คณะบังเอิญหลานสร้อยทอง รับแสดงละครทั้งละครชาตรี ละครนอก ละครพันทาง และการรำถวายมือ ราคาในการรับงานแสดง ถ้าเป็นละครราคาครึ่ง ละไม่ต่ำกว่า 2,500 บาท ไม่เกิน 4,000 บาท ต่อวัน รำถวายมือ จะคิดราคายก ละ 1,000 - 1,200 บาท ราคาการแสดงอาจจะลดหรือเพิ่มมากกว่านี้ อยู่ที่การ ตกลงราคาและสถานที่ที่ไปแสดงอยู่ใกล้ไกล เพราะเกี่ยวกับค่าพาหนะ

คณะบังเอิญหลานสร้อยทอง มีจำนวนผู้แสดงและนักดนตรีที่เป็นหลักในการ แสดงของคณะทั้งหมด 14 คน จะเป็นบุคคลภายในครอบครัว และญาติ พี่น้อง อยู่ใน กลุ่มการแสดงของคณะสร้อยทองศิริฤ คณะบังเอิญหลานสร้อยทอง ปัจจุบันตั้งคณะอยู่ที่ บ้านเลขที่ ข 61/4 หมู่ 1 ตำบลหัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนคร ศรีอยุธยา

ขั้นตอนในการจัดการแสดง

การแสดงของคณะบังเอิญหลานสร้อยทอง จะเริ่มแสดงเวลา 10.30 น. ถึงเวลา 12.00 น. ลาเครื่องสังเวศ พักเที่ยง และจะเริ่มการแสดงอีกครั้งหนึ่ง ในเวลา 13.30 น. ไปจนถึงเวลา 15.30 น. ขั้นตอนในการจัดการแสดงตาม ลำดับเหมือนกับคณะสร้อยทองศิริฤ เฉพาะช่วงบูชาครูและตั้งกำนน นางบังเอิญ หัวหน้าคณะจะเป็นผู้ทำพิธี

ผู้แสดงและนักดนตรี คณะบั๊งเอิญหลานสร้อยทอง มีดังนี้

ผู้แสดง

1. นางบั๊งเอิญ วงษ์ภุณณ์ อายุ 36 ปี การศึกษา ป.4 เป็นตัวนาง
2. นางสาวปั๊กมา รัตนอุทัย อายุ 13 ปี กำลังศึกษา ป.2 เป็นตัวพระ
3. นางสาวตุ๊กตา ปันอบเนียม อายุ 13 ปี กำลังศึกษา ม.2 เป็นตัว

นางและตัวเบ็ดเตล็ด

4. นางประวิง มีชูยศ อายุ 40 ปี การศึกษา ป.4 เป็นตัวพระ
5. นายชวลิต สุวรรณจินดา อายุ 38 ปี การศึกษา ม.3 เป็นตัวพระ
6. นางบุญเสริม พุ่มพวง
7. นาวสาวอมรา วงษ์ภุณณ์ อายุ 11 ปี กำลังศึกษา ป.5 เป็นตัว

นางและตัวเบ็ดเตล็ด

8. นายสมนึก โดดจรรยา อายุ 30 ปี การศึกษา ป.4 เป็นตัวประกอบ
9. นางประทิน ราชภุณณ์ อายุ 50 ปี การศึกษา ป.4 เป็นตัวพระ

ผู้บรรเลงวงปี่พาทย์

1. นายลือชัย วงษ์ภุณณ์ อายุ 36 ปี การศึกษา ป.4 ระนาดเอก
2. นายสันติ รัตนวิเชียร อายุ 27 ปี การศึกษา ป.4 ปี่
3. นายจเร มีชูภุณณ์ อายุ 22 ปี การศึกษา ป.4 ห้องวง
4. นายสุทธิศักดิ์ จำสูงเนิน อายุ 35 ปี การศึกษา ป.4 ตะโพน
5. นายปรีชา วงษ์ภุณณ์ อายุ 25 ปี การศึกษา ป.4 กลอง

ความเป็นมาของละครชาตรีที่แสดงในอยุธยาทั้ง 9 คณะ จากการศึกษา ข้อมูล เชื้อสายจะมาจากกลุ่มบรรพบุรุษเดียวกัน และญาติเกี่ยวดองกัน ในทางละคร และปี่พาทย์สืบเชื้อสายการแสดงละครและทางปี่พาทย์ต่อเนื่องกันมา 200 ปี โดยนับอายุของบุคคลที่เกี่ยวข้อง ในวงการที่เริ่มมาตั้งรกรากภูมิลำเนา ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน ความสามารถของนายโรง ซึ่งส่วนมาก คือ เจ้าของคณะ จะมีฝีมือ และความสามารถในการจัดการแสดงและควบคุมกลุ่มในคณะของตนเองได้ เป็นอย่างดีทุกคณะจะสร้างภาพพจน์ที่ดี และความไว้นั้นเชื่อใจ ต่อผู้ที่มาติดต่อการ ละคร เพื่อการกำลิ้นบนหรือหาไปแสดงฉลองในงานต่าง ๆ ดำรงอาชีพของตนเอง และของคณะมาได้จนถึงทุกวันนี้

ประวัติบุคคลในวงการละครชาตรี

ละครชาตรี เป็นละครของชาวบ้าน ถือได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรม อีก อย่างหนึ่งที่สืบทอดกันต่อ ๆ มาได้ เพราะความสามารถ ความอดสาหัส ของบรรดา หัวหน้าคณะได้สร้างสรรค์ผลงานได้ปรากฏจนถึงทุกวันนี้ จึงขอนำประวัติบุคคลที่ถือว่า มีความสำคัญต่อวงการละครชาตรี ที่แสดงอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามากล่าวไว้ ดังนี้

1. นางสร้อยทอง มีชูโกชน์ หัวหน้าคณะสร้อยทองทิวัญ
2. นางอุดม กระจำงโชติ หัวหน้าคณะอุดมศิลป์กระจำงโชติ
3. นางราตรี กุลบท หัวหน้าคณะราตรีศิลป์
4. นางจินดา เสถียรอรรรถ หัวหน้าคณะศรีจันทร์นาฏศิลป์
5. นางสาวธิดา สาสาร หัวหน้าคณะธิดา ณ บางไทร
6. นายจะเด็จ สาสาร หัวหน้าคณะจะเด็จดาวเด่น

ประวัติและผลงาน นางสร้อยทอง มีชูโกชน์ หัวหน้าคณะสร้อยทองทีวี

(ภาพในภาคผนวกหน้า 167)

นางสร้อยทอง มีชูโกชน์ เกิดวันอาทิตย์ขึ้น 9 ค่ำ เดือน สิงหาคม ปีจอ พ.ศ. 2453 อายุ 84 ปี มารดาชื่อ นางขำ จรรย์ญา บิดาชื่อ นายดำ จรรย์ญา เป็นกำนัน ตำบลประตูลี อำเภอยะนิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นายดำ มีอาชีพรับจ้างและเป็นนายวงปีพาทย์ด้วย บิดาและมารดาของนางสร้อยทอง แยกกันอยู่ ตั้งแต่นางสร้อยทอง ยังเล็ก นางสร้อยทองจึงอยู่กับมารดาตลอดมา

นางสร้อยทอง ได้รับการถ่ายทอดการแสดงละครไทย "ละครนอก" จากมารดา และสามารถออกแสดงร่วมกับคณะที่มารดาแสดง ตั้งแต่อายุ 6 ปี โดยแสดงเป็นบทสาวใช้บ้าง ร่าถวยมือบ้าง และในช่วงนี้มารดาจะสอน "ร่ำรำายให้มือ" ให้คล่องแคล่ว (ได้รับคำอธิบายจากนางสร้อยทอง "ร่ำรำายให้มือ" คือ การใช้ท่ารำรับคำร้องในเพลงรำของละคร สังเกตจากการสาธิตท่ารำของท่าน ขณะให้การสัมภาษณ์) และเริ่มฝึกหัดการร้อง และท่ารำ ในแบบละครไปพร้อม ๆ กัน นางสร้อยทอง สามารถแสดงละครได้ตั้งแต่เด็ก ๆ แต่ยังเป็นตัวสำคัญไม่ได้ เพราะขึ้นนั่งเพียงหน้าโรงไม่ถึง สาเหตุเพราะตัวเล็กมาก

มารดาของครูและตัวนางสร้อยทอง รับแสดงละครในลักษณะของ "งานหา" คือ ใครมาจ้างมาหากก็ไปแสดงร่วมกับคณะอื่น ๆ มิได้มีคณะเป็นของตนเอง

เมื่อนางสร้อยทอง มีอายุ 20 ปี ได้แต่งงานกับนายจรัส มีชูโกชน์ นักระนาดเอก บิดามารดาของสามี เป็นเจ้าของวงปีพาทย์และละครชาตรี โดยเฉพาะพี่สาวของนายจรัส มีชูโกชน์ คือ ครูสังวาลย์ มีชูโกชน์ มีความสามารถ ในการแสดงละครชาตรี ได้ถ่ายทอดวิธีการแสดงละครชาตรีให้กับนางสร้อยทอง (จากการสัมภาษณ์ประวัติครูสังวาลย์ เรื่องได้รับการถ่ายทอดละครชาตรีมาจากที่ใดนั้น ไม่มีบุคคลทางการละครทราบได้ นางสร้อยทอง ได้ให้ข้อสันนิษฐานว่า อาจได้รับการถ่ายทอดมาจาก "พวกชาวนอก" หมายถึง ชาวใต้สังเกตจากภาษาและสำเนียงการพูดของบิดามารดาสามี ตัวของสามีเอง และครูสังวาลย์)

นางสร้อยทอง มีบุตรชายหญิงกับนายจรัส 6 คน เป็นชาย 3 คน หญิง 3 คน คือ

1. เด็กหญิงเกสร มีชูโกชน์ (เสียชีวิตเมื่ออายุ 1 ปี)
2. เสียชีวิตตั้งแต่คลอด
3. เด็กชายจุ่น มีชูโกชน์ (เสียชีวิตเมื่ออายุ 3 ปี)
4. นายหิรัญ มีชูโกชน์ (แต่งงานกับนางสาวทองหยิบ อมรเวทยันตร์ นายหิรัญ เสียชีวิตเมื่ออายุ 50 ปี)
5. นางจินตนา รัตนอุทัย (แต่งงานกับนายอนันต์ รัตนอุทัย)
6. นายประทีน มีชูโกชน์ (มีอายุ 26 ปี แต่งงานกับนางสาวบุญชู มีชูยศ)

การศึกษาของนางสร้อยทอง

นางสร้อยทอง ไม่เคยเรียนหนังสือในโรงเรียนสามัญ แต่ด้วยความอยากอ่านบทละคร* ให้ได้ เพื่อจะได้นำไปใช้ในการบอกบทละคร นายจรัส ผู้เป็นสามี จึงสอนหลักในการประสมตัวอ่านออกเสียงให้กับนางสร้อยทอง จึงพอรู้หลักการอ่านพยายามหาบทละครที่คุ้นเคยในเนื้อเรื่องก็แสดงมาฝึกหัดอ่าน จนเกิดความรู้อ่านหนังสือได้เร็วขึ้น

* จากการสัมภาษณ์ คณะนางสร้อยทอง มีบทละครมาก บางเรื่องจะรู้จักกันดี เพราะแสดงบ่อย และเล่นมาจนถึงปัจจุบันเช่น เรื่องพระสังข์ทอง ภายเพชรไชยเชษฐ์ แก้วหน้าม้า สังข์ศิลป์ชัย โกมินทร์ และบางเรื่องเก่ามากและไม่ได้นำมาแสดงในปัจจุบันเช่น เรื่องจักรีนารายณ์ มะเดื่อทอง เมฆอรุณ ปลาตะเพียนทอง นางอัน เป็นต้น ชื่อหนังสือดังกล่าวนี้ จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์ห้างห้องสมุดมาตั้งแต่ พ.ศ. 2493-2495 เรื่องนางอัน พิมพ์โดย โรงพิมพ์ศิริเจริญ พ.ศ. 2467 เรื่องชัยมงคล เป็นหนังสือของโรงพิมพ์วัดเกาะ พิมพ์เมื่อศักราช 108 เป็นต้น

นางสร้อยทอง อ่านหนังสือทั่วไปได้เฉพาะคำที่มีตัวสะกด ไม่ยากจนเกินไปนัก แต่ถ้าเป็นบทละครจะอ่านออกเพราะอาศัยข้อความที่ขึ้นในคำร้อง คำเจรจาที่ใช้ในเวลาแสดงเข้ามาช่วยในการอ่านส่วนในเรื่องการเขียน ฝึกเขียน และเขียนได้เฉพาะชื่อของนางสร้อยทองเองเท่านั้น

ผลงานด้านการแสดง

ผลงานด้านการแสดงของนางสร้อยทอง มีชู้โกชน์ ที่ปรากฏนั้น แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ เป็นนักแสดงและเป็นตัวโผ

นักแสดง นางสร้อยทอง เป็นนักแสดงละครพื้นบ้านที่มีชื่อเสียง ร่ำรวย ปฏิภาณดี ความจำดี นางสร้อยทอง แสดงละครรำได้ทั้งลักษณะของตัวพระ และตัวนาง บทแสดงที่ถนัดคือบทนางแก้วหน้าม้าในเรื่องแก้วหน้าม้า นางเฒ่าที่ศประสาทในเรื่องหลวิชัยดาวิ เจ้าเงาะในเรื่องสังข์ทอง นางพันธุรัตในเรื่องสังข์ทอง หรือนางผีเสื้อสมุทรในเรื่องพระอภัยมณี เป็นต้น นางสร้อยทองเป็นตัวนายโรง นำร้อง "เชิญครู" และรำชัดเบิกโรงละครชาตรีและร้องเพลงเชื้อหรือที่เรียกว่า "ประกาศหน้าบท" ให้อุครูเชิญเจ้าที่มารับสินบนในการแสดงละครไทย (ละครนอก) นางสร้อยทอง อธิบายว่าการแสดงละครพื้นบ้านตัวละครต้องมีความสามารถที่จะร้องและรำได้ และพร้อมที่จะช่วยร้องรับเป็นลูกคู่ได้จึงจะดี

เป็นตัวโผ การเป็นตัวโผหมายถึง การเป็นหัวหน้าหรือเจ้าของคณะละคร นางสร้อยทอง มีคณะของตนเอง เมื่อมีอายุ 35 ปี ตั้งชื่อคณะว่า "สร้อยทองหิรัญ" โดยใช้ชื่อของตนเองกับชื่อลูกชายคนที่ 4 มารวมกันด้วยเห็นว่า มีความหมายที่ดี คณะของครูสร้อยทอง มีนักแสดงหลายคน ผู้แสดงมีทั้งลูกหลานญาติที่เกี่ยวข้องกัน และเพื่อนบ้านที่มีความสามารถและรักในศิลปะการละคร ลำดับได้ดังนี้

นางสร้อยทอง มีชูโกชน์ นอกจากจะเป็นนักแสดงละคร เป็นตัวโผล่ละคร โดยอาชีพแล้วท่านยังเป็นผู้ที่มีเมตตา มีจิตเป็น "ครู" ในการที่จะสั่งสอนและเผยแพร่ความรู้ ที่มีอยู่ในตัวของท่านให้กับผู้ที่สนใจ โดยไม่หวังแทน และไม่ปิดบังวิชา เมื่อมีผู้มาขอถ่ายทอดความรู้ ท่านจะอุทิศเวลา แรงกาย และสติปัญญา อธิบาย พร้อมทั้งสาธิตให้ด้วยความตั้งใจ

ประวัติและผลงานนางอุดม กระจ่างโชติ หัวหน้าคณะอุดมศิลป์กระจ่างโชติ
(ภาพในภาคผนวกหน้า 168)

นางอุดม กระจ่างโชติ เกิดเมื่อ วันพุธ เดือน 6 พ.ศ. 2460 (จำข้างขึ้นข้างแรมไม่ได้ เทียบจากปฏิทิน 150 ปี อาจตรงกับวันที่ 2 หรือ 9 หรือ 16 พฤษภาคม 2460) อายุ 75 ปี มารดาชื่อ นางสาวภักิ เทพดนตรี บิดาชื่อ นายชื่น เทพดนตรี

การศึกษาในวัยเยาว์ นางอุดม เรียนหนังสืออยู่กับบ้าน อ่านออก และพอเขียนได้ในขณะเดียวกัน นางอุดมได้รับการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องละครจากมารดา และเรื่องดนตรีไทย จากบิดา นางอุดม ออกแสดงละครกับคณะของมารดา เรียกชื่อคณะว่า "คณะแม่สารภักิ" ตั้งแต่อายุ 4 ปี สามารถร้องเพลงไทยเดิมประกอบกับการบรรเลงปี่พาทย์ได้ เล่นฆ้องวงได้

นางอุดม แต่งงานกับนายจกกล กระจ่างโชติ นักระนาดเอกของวงปี่พาทย์ อีกคณะหนึ่ง มีบุตรด้วยกัน 5 คน เป็นชาย 2 คน เป็นหญิง 3 คน คือ

1. นางสาวโกสุม กระจ่างโชติ อายุ 53 ปี
2. นางโกศิ กระจ่างโชติ (ผลเกิด) อายุ 47 ปี
3. นายโกสิทธิ์ กระจ่างโชติ อายุ 46 ปี
4. นายโกศิย กระจ่างโชติ อายุ 44 ปี
5. นางสาวโกษา กระจ่างโชติ อายุ 40 ปี

ความรู้ทางละครที่นางอุดม ได้รับจากคุณแม่สารภีนั้นจะเป็นทางละครใน เพราะคุณแม่สารภีหัดละครมาจากในวัง นางอุดมเองก็จำไม่ได้ ทางบิดา คือนายจنگกล เมื่อครั้งที่ท่านยังมีชีวิตอยู่เป็นประธานในการทำพิธีไหว้ครูละครและดนตรีไทย เป็นนักร้องประกอบการแสดงโนราห์ขึ้นมาจากนครศรีธรรมราชพร้อมด้วยศิระพระานบุญ ซึ่งถือว่าเป็นศิระครูของการแสดงโนราห์ มีความรู้ในทางละครชาติตรี¹⁹ (แต่ไม่ได้แสดงเองเพราะเป็นนักร้อง) รื้อบทและเพลงร้อง พอนายจنگกลมาแต่งงานกับนางอุดมแยกคณะออกมาจะแสดงแต่ละครนอกบางครั้งก็แสดงเป็นแบบละครพันทาง

คณะละครของนางอุดม เดิมชื่อว่า "คณะกระจ่างโชติ" ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2486 หลังจากได้เข้ารับการอบรมสอบเทียบ ได้รับบัตรสำคัญเปรียบเทียบเท่าศิลปินกรมศิลปากร ทางละครและดนตรีไทย จึงได้เปลี่ยนชื่อคณะเป็น "คณะอุดมศิลป์กระจ่างโชติ"

ประวัติและผลงาน นางราตรี กุลบท หัวหน้าคณะราตรีศิลป์

(ภาพในภาคผนวกหน้า 170)

นางราตรี กุลบท เกิดวันที่ 5 สิงหาคม ปีชาล พ.ศ. 2481 ตรงกับวันศุกร์ ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 9 มารดาชื่อนางลำเจียก กระจ่างโชติ บิดาชื่อนายสังเวียน กระจ่างโชติ มีอาชีพค้าขายและเป็นนักร้องและแสดงละคร

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁹ สัมภาษณ์, นางโกศิ กระจ่างโชติ, หัวหน้าคณะละครอุดมศิลป์กระจ่างโชติ
วันที่ 17 มีนาคม 2536.

นางราตรี ได้รับการถ่ายทอดการแสดงละครจากคุณยาย คือ นางจันทร์ ซาลี่แดง และสามารถออกแสดงกับคณะตั้งแต่อายุ 7-8 ปี โดยแสดงเป็นสาวใช้ นางราตรีได้เล่าให้ฟังว่า เมื่อเริ่มแรกที่หัดละครนั้นได้หัดรำเป็นต้วนาง โดยคุณยายจันทร์ จะต่อเพลงให้โดยการรำให้ดูแล้วให้นางราตรีรำตาม หรือบางครั้งก็จับมือตัดตัว เพื่อจะได้รำให้ถูก เพลงแรกที่ได้รับการถ่ายทอดคือ การรำถวายมือ เริ่มเล่นละครครั้งแรกหัดเป็นนางรจนา

เมื่อนางราตรีมีอายุ 22 ปี ได้แต่งงานกับนายกฤษณะ กุลบท เป็นนักดนตรี และแสดงลิเก

นางราตรี มีบุตร 6 คน เป็นชาย 1 คน หญิง 5 คน สืบทอดทางการแสดงและดนตรีทั้งหมด

1. นางมณฑาทิพย์ บุญประเทือง (แต่งงานกับนายวิรัตน์ บุญประเทือง)
2. นางรุ่งทิวา ทับพัน (แต่งงานกับนายสำเร็จ ทับพัน)
3. นางปราณี ลี้มจง (แต่งงานกับนายสาฤทธิ ลี้มจง)
4. นางสาวเจิดฉาย จิตต์กระจ่าง
5. เด็กชายณรงค์ จิตต์กระจ่าง
6. นางสาวนงลักษณ์ จิตต์กระจ่าง

นางราตรี มีคณะละครเป็นของตนเอง เมื่ออายุ 18 ปี ตั้งชื่อคณะว่า "ราตรีศิลป์" โดยใช้ชื่อตนเองเป็นชื่อคณะ คณะละครของนางราตรีมีนักแสดงหลายคน ผู้แสดงมีทั้งลูกและหลาน

การศึกษา นางราตรี ได้ศึกษาอยู่ที่โรงเรียนวัดประดู่ จนถึงชั้น ป.4 อ่านออกเขียนได้ อ่านบทละครได้ แต่เรื่องบทละครนั้นจดจำมากกว่า

ผลงานการแสดงของนางราตรี จะเป็นทั้งนักแสดงและเป็นตัวโผ

นักแสดง นางราตรีเป็นนักแสดงละครชาตรีและยังสามารถแสดงละครนอก ละครพันทาง และลิเกที่มีฝีมือมาก และเป็นตัวโผควบคุมดำเนินมาได้ มีชื่อเสียงมาจนถึงปัจจุบัน

คณะราตรีศิลป์ ในปัจจุบันมีคณะละครของบุตรสาว สืบทอดละครต่ออีก 1 คณะ คือ คณะศรีประภาพร แต่ก็ยังใช้คณะแสดงกลุ่มเดียวกัน

ประวัติและผลงาน นางจินดา เสถียรอรุณ หัวหน้าคณะศรีจันทร์

(ภาพในภาคผนวกหน้า 171)

นางจินดา เสถียรอรุณ เกิดเดือน 12 พ.ศ. 2494 ปัจจุบันอายุ 44 ปี เกิดที่ตำบลหันตรา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มารดาชื่อนางผัน ใจอนันต์ บิดาชื่อนายใช้ สร้อยทอง อาชีพรับจ้าง ส่วนมารดานั้นมีอาชีพแสดงละคร

นางจินดาได้รับการสืบทอดละครมาจากนางทองหล่อ ซึ่งเป็นมารดาของสามี และสามารถออกแสดงร่วมกับคณะตั้งแต่จบ ป. 4 โดยแสดงเป็นตัวประกอบของเรื่อง และรำถวายมือบ้างเป็นบางโอกาส

การฝึกหัดท่ารำของนางจินดานั้น ในสมัยก่อนจะต่อทำโดยตรง จากนางทองหล่อ แต่จะมีในบางเพลงเท่านั้นที่อาศัย "ครูพักลักจำ" เพราะนางจินดามีความจำ และมีพรสวรรค์ดีมาก ในช่วงหัดละครใหม่ ๆ นางจินดาจะไม่สนใจที่จะต่อท่ารำจากนางทองหล่อ ชอบนั่งดูมากกว่าและใช้ความสามารถในการจำของตัวเอง จำท่ารำเมื่อนางทองหล่อ ให้รำให้ดูก็สามารถรำได้ถูกต้อง นางจินดาเป็นผู้สืบทอดละครจากนางทองหล่อมาจนถึงปัจจุบันนี้

เมื่อนางจินดาได้แต่งงานกับนายทองขาว เสถียรอรุณ ลูกชายของนางทองหล่อ ซึ่งมีความถนัดในด้านดนตรี ทั้ง 2 คนก็ได้สร้างคณะของตนเองขึ้นมาโดยชื่อว่า "คณะศรีจันทร์" ซึ่งชื่อนี้พระภิกษุเป็นผู้ตั้งให้

มีบุตรสืบทอดทั้งทางการแสดงและทางวงปี่พาทย์

บุตรชายคนแรกชื่อ นายธงชัย เสถียรอรุณ อายุ 22 ปี ประกอบอาชีพแสดงลิเก

บุตรชายคนที่ 2 ชื่อ นายวัชร เสถียรอรุณ อายุ 20 ปี ปัจจุบันกำลังศึกษาอยู่โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย และมีอาชีพแสดงลิเกด้วย

บุตรสาวคนที่ 3 ชื่อ เด็กหญิงศรีประภา เสถียรอรุณ อายุ 5 ปี
ครอบครัวของนางจินดา อยู่บ้านเลขที่ 73/5 หมู่ 12 ตำบลกระมัง
อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การศึกษา นางจินดา เรียนอยู่โรงเรียนวัดพระญาติการาม จนนบ ป.4
อ่านหนังสือออกเป็นบางตัว ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการฟังอย่างบทละครที่จะแสดง ในบาง
ตอนจะให้ผู้อื่นเป็นผู้อ่าน และตนเองก็จะทำความเข้าใจ เมื่อเข้าใจก็จะกำหนดบทให้
สมาชิกในคณะทราบ

นางจินดาและสามี ได้ก่อสร้างคณะของตนเองขึ้นมา และให้พระที่นับถือตั้ง
ชื่อคณะให้ว่า คณะศรีจันทร์

ประวัติและผลงาน นางสาวธิดา สาสาร หัวหน้าคณะธิดา ณ บางไทร

(ภาพในภาคผนวกหน้า 172)

นางสาวธิดา สาสาร อายุ 48 ปี อยู่บ้านเลขที่ 19 หมู่ 8 ตำบล
สนามไชย อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นางสาวธิดา สาสาร เป็นบุตรของนายด้วงและนางทองใบ (จิตตรีพจน์)
สาสาร มีพี่น้องด้วยกันทั้งหมด 9 คน คือ

1. นายลำดวน สาสาร อายุ 67 ปี อยู่บ้านเลขที่ 19 หมู่ 8
ตำบลสนามไชย อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันไม่ได้แสดง
แต่จะเป็นผู้นำไหว้ครู ก่อนการแสดง

2. นางสาวคมบาง สาสาร อายุ 65 ปี เคยเป็นตัวแสดง ปัจจุบัน
ไม่ได้แสดง เพราะมีอายุมาก

3. นายมณฑป สาสาร (ถึงแก่กรรม)

4. นางรัชนี (สาสาร) ธีร์ชิต อายุ 60 ปี

5. นางสาวระเบียบ สาสาร อายุ 59 ปี

6. นางบุษบา (สาสาร) อายุ 54 ปี

7. นายวงเดือน สาสาร อายุ 50 ปี
8. นายกิติชัย สาสาร อายุ 48 ปี
9. นางสาวธิดา สาสาร อายุ 47 ปี

พี่น้องทั้ง 9 คน นี้รับสืบทอดการแสดงละครมาทั้งหมดมาจากนางทองใบ ผู้เป็นมารดา ส่วนบิดาคือ นายด้วง นั้นไม่ได้เป็นละครแต่มีความสามารถในการต่อสู้ อาวุธไทยโบราณ คือ กระบี่กระบอง นางทองใบได้รับการถ่ายทอดการแสดงละครมาจาก นางทองย้อย บุตรสาวของนายชุ่ม และนางเจียม สมหาร (นายชุ่ม ที่กล่าวถึงนี้ มีความสามารถในการแสดงรอบตัว ไม่ว่าจะเป็นลิเก ละคร การดนตรีเป่าพาทย์ ใน ด้านลิเกนั้นถือได้ว่าเป็นบรมครูเป็นอาจารย์ของหอมหวล นาคศิริ ลิเกที่มีชื่อเสียง และรู้จักกันดี นอกจากนี้ยังเป็นตลก ที่หาตัวจับยากอีกด้วยรูปของนายชุ่ม จึงเป็นที่ สักการบูชาทางผู้แสดงลิเกและละคร ทางอำเภอบางไทร นายชุ่ม สามารถร้อง เชิญครูและรำชุดเบิกโรงได้ดี คือ เก่งทางละครชาตรีด้วย)

การใช้ชื่อคณะครั้งแรกชื่อคณะทองใบสามัคคี ใช้ชื่อของนางทองใบ มารดา ต่อมาเมื่อนางสาวธิดา โตขึ้นเป็นสาวรุ่น เป็นที่นิยมของคนดู เพราะเป็นนายโรงที่มี ฝีมือในการแสดง ประกอบทั้งนางทองใบ มีอายุมากขึ้น ไม่ค่อยได้ออกแสดง นอก จากจะไปควบคุม จึงใช้ชื่อคณะใหม่ว่า ธิดา ณ บางไทร

นางสาวธิดา สาสาร เป็นอีกบุคคลที่สืบเชื้อสายทางละครมาโดยตรงและ มีความตั้งใจที่จะพยายามฝึกหัดตัวละครเด็กรุ่นใหม่ ๆ ซึ่งส่วนมากเป็นลูกหลานเพื่อให้ สืบทอดการแสดงละครพื้นบ้านนี้ต่อไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติและผลงาน นายจะเด็จ สาสาร หัวหน้าคณะจะเด็จดาวเด่น

(ภาพในภาคผนวกหน้า 173)

นายจะเด็จ สาสาร อายุ 26 ปี อยู่บ้านเลขที่ 47 หมู่ 7 ตำบล
สนามไชย อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใช้ชื่อคณะในการแสดงละคร
ว่าคณะจะเด็จดาวเด่น

ได้รับการสืบทอด ในการแสดงละคร มาจากนางประเสริฐ (มีชูโกชน์)
สาสาร บิดาชื่อ นายมณฑป สาสาร มีอาชีพรับจ้างแสดงลิเก เป็นพระเอกลิเก
คณะกำนันวัง ซึ่งเป็นคณะที่มีชื่อเสียงมากที่อำเภอบางไทร นอกจากนี้ นายมณฑป
ยังมีความสามารถในทางปี่พาทย์อีกด้วย

คณะละครจะเด็จดาวเด่น ซึ่งจะตั้งขึ้นประมาณ 45 ปี ผ่านมานี้เอง โดย
นางประเสริฐ มารดา ได้เป็นผู้หัดให้ลูกทั้งหมด 6 คน หลาน และผู้ที่มาส้มครฝักหัด
ละคร

นางประเสริฐ (มีชูโกชน์) สาสาร เป็นหลานของนางสร้อยทอง มีชูโกชน์
ได้รับฝักหัดการละคร มาตั้งแต่ครั้งนางปราง นางสังวาลย์ นางสร้อยทอง และเล่น
ละครอยู่ในกลุ่มนี้มาตลอด จนกระทั่งซึ่งได้มาแต่งงานกับนายมณฑป สาสาร จึงย้ายมา
อยู่ที่บางไทร จัดตั้งคณะละครของตนเองขึ้นมา ในขั้นแรกของการแสดง จะมีตัวนาง
ประเสริฐ ซึ่งมีความสามารถในการแสดงในทางละครเป็นตัวหลัก มีน้องคือ นางสมศรี
มีชูโกชน์ ซึ่งปัจจุบันยังแสดงอยู่กับคณะสร้อยทองหิรัญมาช่วยในการแสดงตลอดเวลาฝัก
หัดลูกหลานขึ้นมาแสดง จนเป็นคณะใหม่ และมีชื่อเสียงมากอีกคณะหนึ่ง ของอำเภอ
บางไทร

ตามที่มีเชื้อสายทางศิลปิน นายจะเด็จ สาสาร และพี่น้องอีก 5 คน ได้รับ
การถ่ายทอดความรู้และศิลปะในการแสดงจากพ่อแม่มาทั้งหมดจากความรอบรู้ทั้งในการ
ละครและปี่พาทย์ กอปรทั้งมีอุปนิสัยสุภาพเรียบร้อย ทำให้นายจะเด็จ สาสาร ได้รับ
ความไว้วางใจจากพี่น้องให้เป็นผู้นำ เป็นหัวหน้าคณะ คือ ตัวโผ รับผิดชอบ ประสาน
งาน หากมีผู้ว่าจ้างหาละครไปแสดง

จากประวัติความเป็นมาของการแสดงละครชาตรี ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น พอสรุปได้ว่า คณะละครชาตรีที่แสดงอยู่ในปัจจุบันนี้น่าจะเป็นกลุ่มละครที่ได้สืบทอดเชื้อสายละครชาตรีมาจากพวกนครศรีธรรมราช ซึ่งเข้ามาตั้งแต่กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น อยู่รวมตัวกันเป็นกลุ่มใหญ่ แยกที่เป็นย่านใจกลางเมือง เป็นที่ชุมชนบริเวณคลองทราย หน้าวัดสามวิหาร และตลาดหัวรอ ประชาชนในท้องถิ่นขณะนั้น นิยมใช้ละครชาตรีแก้บนและใช้เป็นมหรสพฉลองกันทั่วไป ในสมัยก่อน จนกลายเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของท้องถิ่น

คณะละครชาตรีที่แสดงเพื่อแก้บน ที่พบในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2535-2537 มีทั้งหมด 9 คณะ อยู่ในเขตอำเภอพระนครศรีอยุธยา 7 คณะ และอยู่ในเขตอำเภอบางไทร 2 คณะ จากการศึกษาข้อมูลเชื้อสายจะมาจากกลุ่มบรรพบุรุษเดียวกัน และญาติเกี่ยวดองกันในทางละคร และปี่พาทย์ สืบทอดอาชีพการแสดงต่อเนื่องกันมาประมาณ 200 ปี โดยนับอายุบุคคลที่เกี่ยวข้องในวงการ ที่เริ่มมาตั้งรกรากภูมิลำเนาในจังหวัดฯ นี้

ปัจจุบันประชาชนในท้องถิ่น ยังหาละครชาตรีแสดงเพื่อแก้บน ซึ่งจะมี 2 ลักษณะ คือ การรำถวายมือ และ แสดงเป็นละคร

การแสดงละครชาตรีเพื่อแก้บน มี 2 ส่วนที่สำคัญ คือ ส่วนที่เป็นพิธีกรรมและส่วนที่เป็นการแสดง ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในเรื่องของพิธีกรรม และส่วนที่เป็นการแสดงในบทต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย